

LUNDS
UNIVERSITET

Rätten att leva som andra

- **En kvalitativ studie av normers inverkan på rättens tolkning av LSS 1 § tredje punkt**

David Matstoms & Ivar Alonzo
Kandidatuppsats (SOPB63)
Vårterminen 2023
Handledare: Monica Larsson

Abstract

Authors: David Matstoms & Ivar Alonzo

Title: The right to live as others - A qualitative study of the influence of norms when interpreting LSS 1§ third category.

Supervisor: Monica Larsson

Assessor: Anders Lundberg

The interest to perform this study surfaced after watching an investigative documentary (SVT 2022) about a vision impaired woman having her right to assistance withdrawn with the reason that, according to the court, she did not experience “significant difficulties in her daily life”. The reason for the withdrawal was that she no longer meet the set requirement according to the requisite specified in the legal scriptures. Therefore, this study sought out to present a deeper understanding of how court members and judges of the higher instances of court interpret the requisites that determine if the individual is qualified to receive assistance through the Swedish law of support and assistance to certain disabled (Lag 1993:387 om stöd och service till vissa funktionshindrade). The empirical data consisted of 13 different rulings from higher instances of the Swedish court and was analysed through the application of legal dogmatic method and norm theory, specifically Håkan Hydén’s norm model (2002). We were able to identify 5 themes in total: 2 themes through legal dogmatic method and 3 through norm theory. The result showed that legal norms, though rather vague ones, were embedded, thus impacting the outcome of ruling. Furthermore, the influence of societal norms could be seen in the ruling of the individual cases. However, the presence of societal norms were not excluded to rulings only due to the fact that it also could be seen permeating through the requisite descriptions found in the laws preparatory literature (prop. 1992/93:159).

Key words: LSS, personkrets 3, betydande svårigheter i den dagliga livsföringen, normer.

Förord

Det är med en viss ambivalens som vi färdigställt den här uppsatsen. På ett sätt så har den här perioden upplevts som intensiv men samtidigt så har processen stundtals upplevts långdragen och stillastående. I kölvattnet av arbetet med den här uppsatsen upplever vi att det finns mycket att vara tacksam över. Vi vill tacka den mediala granskningen av LSS i allmänhet och redaktionen bakom Uppdrag granskning i synnerhet. Vi vill även uttrycka vår tacksamhet till vår handledare Monica Larsson. Monica har bidragit med värdefulla insikter och synpunkter.Handledningen har varit ett utomordentligt stöd under hela processen.

Vi vill även tacka Monica för det utökade utrymmet vi tillåtits förhålla oss till. Eftersom våra teoretiska utgångspunkter har varit flera som följd av vår ambition att belysa ämnet på ett nyanserat vis så har vi upplevt ett behov av mer utrymme i form av fler ord än de 15 000 ord som utgjort taket av formalia för detta uppsatsskrivande. Det är en bild som Monica delat, vilket vi är tacksamma för.

Vi uppsatsförfattare, David Matstoms och Ivar Alonzo, vill slutligen tacka varandra för ett gott samarbete!

Förkortningar

LSS - Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade

SoL - Socialtjänstlagen

HFD - Högsta förvaltningsdomstolen (före detta “Regeringsrätten”)

SOU - Statens offentliga utredning

Prop. - Proposition

SKL - Sveriges Kommuner och Landsting (sedan 2019 “Sveriges Kommuner och Regioner”)

HCK - Handikappades Centralkommitté

WHO - Världshälsoorganisationen

Innehållsförteckning

1. Inledning	6
1.1 Problemformulering	6
1.3 Syfte	10
1.4 Frågeställningar	10
2. Kunskapsläge	10
2.1 Bakgrund	10
2.2 Tidigare forskning	15
3. Teoretiska utgångspunkter	22
3.1 Juridisk rättsteori	22
3.2 Normteori	24
3.2.1 Normmodellen	25
3.3 Val av teori och dess kombination	26
4. Metod och material	26
4.1 Metodiska överväganden	26
4.2 Val av metod	27
4.2.1 Rättsdogmatisk metod	27
4.3 Material	29
4.4 Urval och avgränsningar	30
4.5 Analysförfarande	31
4.6 Forskningsetiska överväganden	32
4.7 Tillförlitlighet	34
4.7.1 Förförståelse	34
4.8 Förtjänster och begränsningar	35
4.9 Arbetsfördelning	36
5. Resultat och analys	36
5.1 Gällande rätt	36
5.1.1. De lege lata-resonemang	37
5.2 Rättsliga normer	39
5.2.1 Normen om rättssäkerhet	39
5.2.2 Normen om legalitetsprincipen	43
5.3 Samhälleliga normer.	44
5.3.1 Norm om ålder	44
5.3.2 Normen om vad som förväntas av den funktionella kroppen	47
5.3.3 Från det kollektiva till det individuella - Normen om det individuella ansvaret	51
6. Avslutande diskussion	52
Referenslista	56

1. Inledning

De lagar som riksdagen stiftar ska i största möjliga utsträckning återspegla det svenska folkets värderingar. Det är domstolarnas roll att döma efter de lagar som är gällande (Sveriges domstolar 2023). När värderingar förskjuts sker förändrade beteenden vilket påverkar handlandet. Begreppet "norm" kan användas. Baier & Svensson (2009, s. 34) menar att normer kan förklaras som, i allmän betingelse, regler som styr hur beteende och handlande får gå till. Det påverkar också vad människor anser vara normalt och icke-normalt. En norm kan även beskrivas som en förebild, ett ideal, som handlande bör förhålla sig till (ibid). Det går därmed att beskriva mänskligt handlande utifrån ett normperspektiv.

Normer vägleder mänskligt handlande i lika hög utsträckning som formella rättsregler (Drobak 2012). Förhållandet mellan normer och lagar kan beskrivas som dynamiskt då de utgör två faktorer som påverkar varandra. Lagar kan ha ett stort inflytande för en norm som förskjuts. I motsatt riktning påverkar samhällliga normer de lagar som ska återspegla de rådande värderingarna (ibid). Med den kritik som riktats mot arbetet i LSS-relaterade ärenden i åtanke har den dynamiken bakom förhållandet mellan lag och normer intresserat oss (SVT 2022). Med hjälp av normativa aspekter, såväl rättsliga som samhällliga, vill vi analysera delar av LSS som vi anser är problematiskt och potentiellt kan vara i behov av översyn och förbättring.

1.1 Problemformulering

Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (SFS 1993:387), förkortad LSS, är en rättighetslag som när den infördes 1994 inte var en reform som vilken annan utan är en reform som går att beskriva som en frihetsreform för många människor (Funktionsrätt Sverige 2020). Tack vare ett utdrag från förarbetena till LSS kan en övergripande ambition med reformen utläsas:

“Den nya lagen bör i första hand syfta till att tillförsäkra personer med livslånga eller mycket långvariga funktionshinder det särskilda stöd som de behöver för att bygga upp och bibehålla levnadsvillkor som är likvärdiga med andra människors” (prop. 1992/93:159 s. 55 f.).

Utdraget tyder på en hög socialpolitisk ambitionsnivå. Formuleringen vittnar om en vilja att förändra och framförallt fundamentalt förbättra levnadsvillkoren för de som på egen hand inte kan tillgodogöra sig likvärdiga levnadsvillkor med andra människor på grund av sin funktionsnedsättning. Utdraget går även att beskrivas som ambitiöst då det inkluderar ett brett spektrum av avseenden i den dagliga livsföringen. Den dagliga livsföringen är nämligen så mycket mer än de praktiska aspekterna utan inkluderar även kvalitativa avseenden som sociala och kulturella. Bortsett från den villkorade formuleringen rörande det livslånga eller mycket långvariga funktionshindret tyder utdraget på att omfattning och konsekvenser av funktionsnedsättningen inte är faktorer som bör utgöra de avgörande parametrarna som beaktas vid bedömningen av tillhörigheten till personkrets enligt LSS. Ett snävare mandat för tolkningen av vilka som skall få ta del av lagens rättigheter blir ur det perspektivet motsägelsefullt i relation till lagens syfte. Det går visserligen att argumentera för att formuleringen “levnadsvillkor som är likvärdiga med andra människors” är problematisk i avseendet att innebörden är svårdefinierbar. Utdraget i övrigt framstår däremot som förhållandevis tydligt. Ambitionen med reformen kan därmed betraktas som tydlig, vilket rimligtvis ska återspegla den faktiska tillämpningen av lagen.

Som lagstiftning har lagen (1993:397) om stöd och service till vissa funktionshindrade, förkortat LSS, varit föremål för både debatt och flertalet statliga utredningar. Lennart Erlandsson (2014) menar att tillämpningen av lagen har såväl innan som efter den trädde i kraft varit föremål för debatt. Under hösten 2022 tog debatten ännu en gång fart i samband med att ett avsnitt av Uppdrag granskning (SVT 2022) återigen berörde LSS-frågan. Avsnittets infallsvinkel var att medan lagen sedan den infördes 1994 inte förändrats så vittnar statistiken om en snävare tillämpning. Den blottläggande granskningen med rubriken “Ett värdigt liv” mynnade ut i frågeställningen om tillämpningen av lagen är i enlighet med reformens syfte och om LSS verkligen garanterar målgruppen ett värdigt liv. I programmet medverkade den före detta socialministern Bengt Westerberg, även kallad “pappa” till LSS, en benämning han erhållit efter att han drivit igenom reformen. Westerberg redogjorde i programmet kring sin uppfattning där han menade att LSS inte längre tolkas i enlighet med lagens ursprungliga syfte. Ambitionen med LSS var enligt Westerberg att så långt som det är möjligt kompensera för funktionshinder som på ett ojämlikt vis påverkar den dagliga livsföringen för människor med funktionsnedsättningar. En ambition som av den nutida tillämpningen att döma har bleknat. I avsnittet Uppdrag granskning (SVT 2022) kretsar

problematiken kring huruvida personerna hade en sådan funktionsnedsättning som berättigade stöd och service enligt LSS eller inte. Det som i avsnittet påstods vara en orsak till minskningen i antalet personer som fick hjälp kunde förstås genom tolkningen huruvida funktionsnedsättningen orsakade "betydande svårigheter i den dagliga livsföringen" eller inte (SVT 2022).

Denna kritiska inställning redogörs och utvecklas i Bengt Westerbergs egen rapport (2017) där den rådande tillämpningen av lagen granskas bland när det kommer till förvaltningsdomstolarnas tolkningar av vad som krävs för att tillhöra personkrets 3. Dessa tolkningar har sedermera renderat i förskjutningar av rättspraxis som väglett kommuner och Försäkringskassan mot ett snävare tolkningsutrymme. I sin egen rapport menar Westerberg (2017 s. 56) att beslut om tillhörighet i den tredje personkretsen i praktiken är betydligt mer restriktiv i jämförelse med lagens ursprungliga avsikt. Rapporten påtalar hur individer som har en viss typ av funktionsnedsättning, exempelvis neuropsykiatriska och kognitiva funktionsnedsättningar, grav synnedsättning och dövblindhet i en större utsträckning har utelämnats från personkretsen. Westerberg anser att detta är på grund av att förarbetena (prop. 1992/93:159) redan från början inte har lyckats precisera de svårigheter som dessa funktionsnedsättningar innebär i den dagliga livsföringen. Westerberg menar att lagens beskrivning borde utvecklas för att kunna ge större möjlighet att få tillhöra den tredje personkretsen för individer med dessa funktionsnedsättningar (ibid s. 57).

För att skapa en förståelse för hur lagstiftningen är formulerad för att reglera vilka människor som är berättigade stöd och service enligt LSS har grupper blivit sammansatta. LSS använder sig av ett bedömningssystem i form av personkretsar. LSS innehåller bestämmelser om insatser för särskilt stöd och särskild service åt personer,

1. med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd,
2. med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom, eller
3. med andra varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder som uppenbart inte beror på normalt åldrande, om de är stora och förorsakar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen och därmed ett omfattande behov av stöd eller service. (1 § LSS)

Mellan oktober 2010 och oktober 2020 skedde en ökning av antalet personer som beviljats insatser enligt LSS med tio procent. Genom att bryta ner statistiken efter grupp tillhörighet i

enlighet med de tre personkretsarna som finns angivna i LSS framträder en spretig utveckling. I personkrets 1 har den kraftigaste ökningen skett under tidsperioden. Ökningen kan summeras till 33% bland män och 25% bland kvinnor. För den andra personkretsen var ökningen mer modest. Hos män var ökningen en procent medan ökningen summerades till fem procent bland kvinnor. För den tredje personkretsen var utvecklingen av antalet rättighetsägare negativ. Minskningen uppgick till 25% bland kvinnor och 20% bland män (Socialstyrelsen 2021). Trots ökningen av beviljade insatser av det totala antalet insatser mätt i antalet personer har antalet insatser per person minskat under perioden. Den genomsnittliga insatsen per person minskade från 1,71 till 1,54 insatser per person (ibid). Utifrån ett demografiskt perspektiv går utvecklingen att sätta i relation till befolkningstillväxten. Mellan 2010 och 2020 skedde i Sverige en befolkningstillväxt med knappt 964 000 personer vilket motsvarar en befolkningstillväxt om cirka 10,2% (SCB 2023).

Det denna studie intresserar sig specifikt för är hur det kan existera en (relativ) skillnad i tillämpningen av rekvisit i personkrets 3 jämfört med personkrets 1 och 2. För personkrets 1 är rekvisiten för personkretstillhörighet rekvisit som fastslår existensen av diagnoser som utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd. Personkrets 2 innefattar mer än bara ett rekvisit men som sammanvävt kan ses som en likartad funktionsnedsättning med de nämnda diagnoserna men som är långvarig och har orsakats av fysiskt trauma eller likartade skador eller sjukdomar i vuxen ålder. Rekvisitet innehåller i sin formulering värderande element i den mån att det krävs “ betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada” men exkluderar inte på grund av behov. Även gruppen som omfattas av personkrets 3 har ett varaktigt funktionshinder, och detta ska inte bero på normalt åldrande. Personkretsarna har därmed genom kategorisering syftet att förklara och underlätta för tjänstemännen och domarna vilka funktionsnedsättningar som ska omfattas. Vi anser att den tredje personkretsen skiljer sig från de första två personkretsarna genom att det finns, utöver fastställandet av funktionsnedsättning, ett tolkningsutrymme för hur allvarligt funktionsnedsättningen anses vara. Det som tjänstemännen och domstolarna tar ställning till vid avgörandet är i vilken utsträckning funktionsnedsättningen kan orsaka betydande svårigheter i den dagliga livsföringen och ifall dessa svårigheter anses leda till ett berättigande av hjälp. Den vägledning som återfinns i rättskällorna kan riskera att uppfattas som vag och otillräcklig vilket föranleder problem i tolkning och tillämpning av LSS.

1.3 Syfte

Syftet med denna uppsats är att undersöka och förstå tolkningen av de rekvisit som finns rörande personkrets 1 § 3 LSS utifrån hur de framträder i vägledande domar och att synliggöra relevanta samhälleliga normer som framträder genom de rättsliga avgörandena.

1.4 Frågeställningar

- Vilka rättsliga och samhälleliga normer framträder i vägledande domars tolkning av rekvisitet “betydande svårigheter i den dagliga livsföringen” när det är fråga om personkretstillhörighet?
- Hur kan dessa normer förstås i förhållande till de intentioner som slogs fast när LSS trädde i kraft?

2. Kunskapsläge

För att undersöka kunskapsläget som knyts an till studiens forskningsfält har vi använt oss av sökmotorerna LUBSearch, JUNO och Google Scholar. Även arkiv för socialvetenskapliga tidskrifter har utgjort en del av sökningarna och underlaget.

2.1 Bakgrund

För att förstå den socialpolitiska ambitionen med LSS och den rådande tillämpningen av lagen är det viktigt att förstå Sverige ur en socialpolitisk kontext. Sverige är ett land med en tradition av social organisering. Redan tidigt på 1900-talet reformerades den svenska socialförsäkringen. Den allmänna folkpensionen, olycksfall- och yrkesskadeförsäkringen samt sjukförsäkringen var reformer som genomfördes inom loppet av sex år för att öka den sociala tryggheten i samhället (Larsson 2008 s. 74). Under 30-talet växte den så kallade svenska modellen fram som sätter benämningen på en ekonomisk och social pakt som med framgång skulle utgöra ett fundament för den svenska välfärdsmodellen. Efter kriget följde tillväxt. Som ett led av ökad produktivitet följde tillväxt och sedermera växande löner. Delvis

tack vare kraften av 1950- och 60-talens goda år kunde de sociala rättigheterna bryta ny mark. En starkare socialpolitik växte i rask takt fram i Folkhemmet Sverige (ibid s. 112).

Begreppet Folkhemmet byggde på idén om ett hem för alla. Visionens bärkraft och upplevda relevans krävde att fler grupper skulle få ta del av de rättigheter och förmåner som reformerades fram. Betydelsen av rätt och politik som överensstämmer är central och medborgarnas tilltro till finansieringsbehov och fördelningsfrågor anger de strukturella förutsättningarna för det som upplevs som social rättvisa (Gunnarsson 2010). När folkhemsperioden nådde sitt slut kom flera av de syn- och förhållningssätt som karaktäriserat perioden att även präglade kommande års sociala reformagendan. 1962 bildades HCK (Handikappades Centralkommitté) och arbetet med handlingsprogrammet "Ett samhälle för alla" arbetades fram (Handikappsamverkan 3/1972). Diverse föreningar och förbund som gått samman krävde förbättringar även för personer med funktionsnedsättningar. I "Social omvårdnad av handikappade: en sammanställning" (SOU 1964:43) presenteras en rad åtgärder för att göra samhället mer tillgängligt för personer med funktionsnedsättningar. Begreppet "levnadsnivå" samt möjligheten att som individ få besluta om sina egna konsumtionsval betonades. Av formuleringarna i utredningen ges uttryck för ett socialt patos som skulle komma att påminna om senare års utredningar (SOU 1992:52). I utredningen går det att läsa: "Först då kan de handikappade – så långt deras handikapp det medger – nå högsta möjliga grad av självständighet och oberoende.". Av utredningen framgår att "handikappade inte behöver vara handikappade i alla dagens skeden". Av resonemang framgår att begreppet delaktighet bör förstås i bemärkelsen aktivt deltagande i samhällslivet. Ytterligare resonemang förs om den välvilja som utredningen bygger på och löd bland annat:

"Är det då orimligt att man försöker kompensera bortfallet av en komponent genom att ge mer av en annan? De som inte kan lyssna — bör man inte se till att de får se så mycket mer? De som inte kan trötta ut sig med en spade eller en fotboll — bör man inte se till att de får någon annan möda att känna avspänning efter? De som inte kan gå i vårdräkt på Strandvägen och känna sig fina — bör det inte förunnas dem att göra sig tilldragande på något annat sätt?" (SOU 1964:43).

En idé om ett kollektiv som tar ansvar för individen, även personer med funktionsnedsättningar. Utdraget illustrerar en syn på det jämlika samhället. En syn som med

tiden skulle konkretiseras och visa sig göra tydliga avtryck på lagstiftningen några decennier senare.

Med tiden formas ett modernare och mer nyanserat synsätt på begreppet handikapp. Begreppet som i 1964 års utredning beskrivs som ett fenomen som bör förstås utifrån kontexter kan argumenteras vara ett tidigt frö i vad som skulle mynna ut i den miljörelaterade definitionen. Det arbete som genomfördes av HCK från deras grundande 1962 till att handlingsprogrammet "Ett samhälle för alla" antogs 1972 var viktigt för omläggningen av förståelsen för vad funktionsnedsättning är och innebär utifrån det vardagliga livets diverse kontexter. Handikapprörelsen började betona omgivningen och samhällets betydelse (Handikappsamverkan 3/1972). Av 1965 års handikapputredning definierades handikapp enligt följande: "personer, som av fysiska eller psykiska skäl möter mera betydande svårigheter i sin dagliga livsföring" (SOU 1971:32). En formulering och ett språkbruk som påminner om det som förekommer i LSS. Definitionen har däremot sedan LSS trädde i kraft förändrats. Socialstyrelsen rekommenderade term är "funktionsnedsättning" som definieras som en "nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga". Termen "handikapp" stryks och noterbart är även att Socialstyrelsen anmärker att en funktionsnedsättning kan vara bestående men också av övergående natur (Socialstyrelsen 2007).

Under 60-talet växte debatten kring villkoren och rättigheterna för personer med funktionsnedsättningar. Runt decennieskiftet 60-tal till 70-tal var fortfarande mer än hälften av omsorgstagarna i Sverige placerade på institutioner. Det svenska förhållningssättet kritiserades med hänsyn till FN:s konvention om mänskliga rättigheter. Tanken att avveckla institutionerna präglar 60-talet socialpolitik som i folkhemmets anda vill möjliggöra för de personer med funktionsnedsättningar att leva som andra. Flertalet statliga utredningar initierades och löpte om varandra, något som skulle komma att mynna ut i förändrad lagstiftning. Bostadsanpassningsbidraget infördes, precis som statsbidraget för färdtjänst för att göra verklighet av den politiska ambitionen (Persson Bergvall & Sjöberg 2012). Den ideologiska omläggningen var ett faktum och den nya socialpolitiken betonade målet att ge möjligheten för personer med funktionsnedsättningar att leva som andra, med stöd och service av samhället (Erlandsson 2014 s. 20 f.). Synen på handikapp nyanseras. Med utgångspunkt i WHO:s klassifikation från 1980 skulle handikapp inte längre ses som en överhängande egenskap. Istället skulle handikapp förstås som förhållandet mellan personens

funktionsnedsättning och den miljö som omger individen (Bengtsson 2005 s. 11). Den miljörelaterade definitionen skulle få stor betydelse. Bakgrunden till LSS bör förstås som en reform och tillika ett resultat av den ideologiska omläggning som skedde under 1970- och 80-talet. Det välfärdsstatliga idealet om standardiserade och offentligt styrda metoder som hade växt fram och styrt socialpolitiska insatser blev successivt allt mer förlegat. Insatser som i en allt högre utsträckning styrdes av individuella parametrar introducerades gradvis (Erlandsson 2014 s. 20).

Tack vare 1989 års handikapputredning gavs av en kommitté med en bred partipolitisk representation direktivet (dir. 1988:53), jämte tilläggsdirektiv (dir. 1988:65 resp. 1990:24) att utreda vissa frågor kopplat till samhällets stöd till personer med funktionsnedsättningar (Bengtsson 2005 s. 10). Utgångspunkten för utredningen fastslogs vara principiellt bejakande av alla människors lika värde och lika rätt. Den politiska ambitionen var att utforma samhället på ett sätt som gör samhället tillgängligt för alla dess medborgare. En utgångspunkt av stor vikt var att finna lösningar som i största mån undviker säranordningar och som förblir i linje med normaliseringsprincipen. Även integritetsprincipen, som säger att en persons åsikter, värderingar och önsknings ska respekteras, skulle beaktas. Innebörden kokas enligt direktivet ner till att personer med funktionsnedsättningar skulle beredas möjligheten att som andra “få en god utbildning, delta i arbetslivet, ha ett tryggt och värdigt boende, kunna delta i olika fritids- och kulturaktiviteter och i övrigt leva ett aktivt och självständigt liv. Målet är att uppnå full delaktighet och jämlikhet.” (dir. 1988:53). Det grundläggande ansvaret för förverkligandet av målet som möjliggör den eftersträvade delaktigheten och jämlikheten skulle enligt direktivet vila på samhället som specificeras som stat, landsting samt kommun. Fastställandet av det kollektiva ansvaret var påtagligt.

I SOU 1991:46 “Handikapp, välfärd, rättvisa” beskrivs ambitionerna bakom LSS vidare: “Våra förslag handlar inte om förmåner eller välgörenhet. De beskriver istället nödvändiga och självklara verktyg för att göra målen om full delaktighet och jämlikhet möjliga att förverkliga. När den enskildes utgångslägen är annorlunda till följd av funktionsnedsättningar måste skillnader i förhållande till andra människors villkor kunna beskrivas. Men det behövs även kunskap om hur skillnader kan överbryggas, utjämnas och/eller kompenseras. Viktigast är dock den målmedvetenhet som omsätter kunskapen i praktisk och solidarisk handling.” (SOU 1991:46).

När LSS arbetades fram ansåg politiken att en viktig faktor var förskjutningen av makt från det offentliga till medborgaren som lagen skulle komma att innebära. Jämfört med Socialtjänstlagen (SoL) skulle den då nya lagen LSS innebära mer individualiserad betoning vid handläggningen och ett större inflytande i utförandet av stöd och service. Socialtjänstlagen (SFS 2001:453), ansågs som verktyg i sin tur sakna förmågan att på ett tillräckligt önskvärt vis möta behoven hos personer med omfattande funktionsnedsättningar. SoL ansågs inte vara tillräcklig i sin utformning för att möta det behovet som fanns hos personer med en omfattande funktionsnedsättning. Barbro Lewin (2018) menar att med LSS som verktyg skulle medborgarskapet förstärkas och inflytandet över beslut rörande den egna livssituationen skulle flyttas närmare individen ifråga. LSS är en rättighetslag, ett begrepp som brukas redan i den tidigare omsorgslagen (SFS 1985:568). Inom ramen för begreppet innebar att grupper som kunde utkräva lagens rättigheter i flera avseenden kunde tillgodoses en förbättrad livskvalitet. Detta var skälet till att även LSS instiftades som en rättighetslag (prop. 1992/93:159 s. 49) LSS omnämns även som en pluslag till SoL och genom benämmandet kan lagens högre ambition än den som råder för SoL understrykas. Ett konkret exempel på den högre ambitionen går att härleda till det påverkansvärdet som begreppet "inflytande" har och som endast återfinns inom ramen för LSS (6 § LSS). En annan märkbar skillnad mellan LSS och SoL är ambitionen för kvalitet. I den förstnämnda lagen skall "goda levnadsvillkor" tillgodoses medan SoL är utformat för att tillgodose en "skälig levnadsnivå" (Lewin 2018 s. 195). Syftet med lagen (LSS) var således att stärka rättigheterna för funktionsnedsatta. Dessutom hade lagen (LSS) en ambition om att vidga den grupp av människor som rättigheter skulle omfattas av dessa rättigheter. Till skillnad från omsorgslagen, som ersattes av LSS, inkluderas personer med förvärvade eller medfödda fysiska eller psykiska funktionsnedsättningar till följd av sjukdom eller skada som inte beror på normalt åldrande (Bengtsson 2005, s. 9). En grupp som skulle innefattas inom ramen för LSS var personkrets 3 som till skillnad från de andra personkretsarna i LSS inte omfattades i omsorgslagen.

I förarbetena till LSS ges en förklaring av hur rekvisitet "betydande svårigheter i den dagliga livsföringen" bör tolkas (prop. 1992/93:159 s. 169):

“Med betydande svårigheter i den dagliga livsföringen menas bl.a. att den enskilde inte på egen hand kan klara vardagsrutiner som toalettbestyr och hygien, påklädning, mathållning, kommunikation (t.ex. direkt samtal med andra och telefoning),

förflyttning inomhus eller utomhus, sysselsättning och nödvändig träning och/eller behandling. Det kan också handla om att kunna göra sig förstådd eller förstå sin ekonomi”.

Med betydande svårigheter i den dagliga livsföringen kan det vara omständigheter orsakade av funktionsnedsättningen som hindrar individen från att utföra dagliga sysslor och hushållsuppgifter, ta hand om sin personliga hygien och skötsel, kunna röra sig runt om i både hemmet och utomhus, att utföra sitt arbete eller rehabiliterande träning, med mera.

Det andra rekvisitet och dess innebörd redogörs i förarbetena (prop. 1992/93:159 s. 169) på följande sätt:

“Ett omfattande behov av stöd eller service kan vara behov av hjälp med toalettbesök, påklädning, matlagning, skrivning och läsning, kommunikation, förflyttning, sysselsättning och rekreation m.m. Behovet skall bedömas med beaktande av insatser från hela samhället, inte bara av insatser enligt denna lag”.

Detta rekvisit menar att individens situation i sin helhet, oavsett funktionsnedsättningens påverkan, ska beaktas med hänsyn till individens behov av hjälp, såsom med matlagning, påklädning, toalettbesök, kommunikation, rekreationella aktiviteter med mera. Men omfånget av stöd som individen redan får vid ansökan ska också beaktas, exempelvis om de redan får stöd i form av insats enligt SoL. Vid bedömning av stödbehovet ska det också framgå i vilken omfattning personen anses kunna behöva stöd. Det blir en fråga om stödet kommer att behövas regelbundet dagligen, eller om stödet kan anses vara av sådan särskild art, trots mindre tidsåtgång, att det ändå ska tolkas som omfattande. Vid bedömningen ska den enskildes sociala, psykologiska och medicinska omständigheter sammanvägas för att ge en helhetsbild.

2.2 Tidigare forskning

Det råder till viss del brist på forskning om hur normer påverkar rättstillämpningen av LSS i relation till rekvisitet “betydande svårigheter i den dagliga livsföringen”. Vi har därför valt att inte avgränsa vår sökning till detta utan har applicerat en bredare infallsvinkel. Ett

resonemang som dels bottenar i att vi i någon mån bryter ny mark och därför behöver vidga blicken. Att vi är av uppfattningen att problematikens mångbottnade omfattning kräver att vi söker bland forskning bortom normer är en annan aspekt som förklarar den bredare infallsvinkeln. Vi har resonerat oss fram till att en bredare förståelse kan vara till gagn när ämnesområdet komplexa verklighet skall studeras. Ett ämnesområde som består av faktorer som påverkar tillämpningen av den tredje personkretsen i LSS. Håkan Hydén (2002) anser att rättens tillämpning återspeglar de normer som produceras genom samhällets resterande normer, vilket omfattar administrativa, politiska, ekonomiska och sociala normer. Eftersom vi ansluter oss till detta synsätt måste enligt vår mening ett brett omfång av normer från diverse samhällsfunktioner beaktas för att förstå de rättsliga normernas uppkomst och efterlevnad. Vi är samtidigt medvetna om att det finns fler sätt att ta sig an de frågor uppsatsen syftar till att besvara, vilket gör att vi reserverar oss för att det bedrivits annan relevant forskning inom ämnet. Forskningen som presenteras inom ramen för det här avsnittet utgör ett axplock av den forskning vi anser är relevant i relation till frågeställningarna. Det här urvalet av tidigare forskning anser vi är av väsentlig betydelse då den dels berör normers påverkan på den gällande rätten men även faktorer och strukturer som i sin tur kan påverka förståelsen för dessa förhållanden. Tillvägagångssättet för att söka efter material har bestått av flera olika sökningar. Databaser från juridiska och socialvetenskapliga tidskrifter har använts. Därutöver har databasen LubSearch där söksträngar "norm & LSS & rättigheter", "LSS & personkrets" för att nämna några använts. Sökningar på "tolkningsnormer", "samhälleliga normer" samt "rättsliga normer" har även gjorts.

Lotta Vahlne Westerhäll (2012) tar upp hur Sveriges legala rättigheter, såsom sociala rättigheter, till skillnad från frihetsrättigheterna, inte täcks av något konstitutionellt skydd (ibid s. 16). Denna avsaknad av konstitutionellt skydd beskrevs orsaka en frånvaro av rättigheter gentemot individen då det istället handlar om kollektivets skydd mot lagändringar (ibid). Rättigheterna som kollektivet omfattas av skyddas av lagstiftningen, men huruvida individen blir klassificerad i detta kollektiv har utrymme att ändras (ibid, s. 17). Detta utrymme betyder att staten radikalt kan ändra de praktiska klassificeringsprocesserna som i sin tur påverkar möjligheten för individen att få ta del av rättigheterna som kollektivet erhåller (ibid). Individen kan få dessa rättigheter om den anses tillhöra kollektivet och även överklaga beslutet om de inte upplevs vara tillfredsställande (ibid). Däremot kan denna rättighet endast betraktas som en tillfällig rättighet då staten när som helst kan annullera det genom ny prövning av individens tillhörighet till kollektivet (ibid). I och med denna

enväldiga makt som staten har blir det individens skyldighet att bevisa sig tillhöra kollektivet (ibid). Denna brist på beslutets förutsägbarhet leder till att individens situation blir högst osäker (ibid). Vidare belyser artikeln hur staten måste förhålla sig till samhällets rådande ekonomiska förhållanden och försåvitt de är villiga att tillhandahålla dessa resurser. Det är i sin tur något som skapar en spänning i förhållandet mellan statens vilja att fördela samhällets resurser med dess invånares rätt och friheter av olika slag (ibid).

Gunnarsson (2010) beskriver överensstämmelsen mellan rätt och politik som ett grundfundament. Politiken ska i sin tur reflektera det samhälle där rätten är gällande. Sambandet mellan socialrätten och samhällets förändring är stark vilket i sin tur förklarar den socialpolitiska utvecklingen. Omfattande förändringar sker löpande i rätten och det samhälle som i vilket rådande rätt gör sig gällande. För att med framgång följa det dynamiska förhållandet behöver rättsvetenskapen orientera sig mot samhällsvetenskapen för att bedriva en forskning av relevans, hävdade Anna Hollander (1995, s 52 f). Betydelsen av detta förhållningssätt understryks av rättsteoretikern Lars D Eriksson som har haft en betydande påverkan för teori- och metodutvecklingen inom den socialrättsliga forskningen. Eriksson framhåller, tolkat av Hollander, att samhällsförhållanden bör agera inspiration för socialrätten och finna utgångspunkten i det socialpolitiska systemet. Socialrättens uppgift kan inte enbart vara rättsdogmatisk och således studera "gällande rätt". Forskning som sker inom detta rättsliga område ska undersöka lagstiftningens faktiska påverkan. Vidare om denna påverkan stärker eller försvagar individens ställning? För att finna svar måste forskaren som utgår från socialrättsliga perspektiv studera lagstiftningens grundläggande premisser för att skapa en förståelse kring dess hållbarhet. Genom att endast tolka gällande rätt ställer sig den socialrättsliga forskaren utanför samhällets relevanta diskussioner (Hollander 1995).

Erlandsson (2014) har studerat tillämpningen av LSS och menar att LSS vilar på en målrationell modell. Det innebär att i tillämpningen av lagen skall beslutets konsekvenser sättas i relation till lagens målsättning. Det juridiska perspektivet blir enligt Erlandsson otillräcklig. Kunskapen hur rätten ska tillämpas med stöd av rättskällor, det vill säga lagen, förarbetena och prejudikaten är inte tillräckliga. En målrationell modell kräver enligt Hydén en annan typ av professionell kunskap än den juridiska kunskapen förfogar över (Hydén 2002 s. 146). För att beakta beslutets effekter krävs en annan professionell kunskap. Det är endast då tillämpningen enligt en målrationell modell kan fungera (Erlandsson 2014).

Det är inte otänkbart att olika myndigheter och olika professioner saknar en enstämmighet rörande synen på rätten till lagen och hur den bör tillämpas. Som en konsekvens kan olika bedömningar göras. Av essentiell vikt är huruvida tolkningen av rätten kännetecknas av en normrationalitet eller av en målinriktad beslutsmodell. Normrationalitet, som är en beteckning för om rättsstatens primära intresse är att lösa problem på ett likformigt och rättvist vis som är i linje med lagen, skiljer sig från målrationalitet. Då välfärdsstatens mål är de centrala målen och inte normerna i sig kan välfärdsstaten kännetecknas av målrationalitet. Tillämpningar kan utöver sin centrala prägning även påverkas av rådande dynamiker hos myndigheter. Till följd av styrdokument som internt genom normer formar handlingsutrymmet. Detta formande av handlingsutrymmet kan skapa ett avstånd mellan hur rätten bör tillämpas och hur den i praktiken tillämpas. Detta avstånd kan även växa fram när det tillgängliga handlingsutrymmet inte utnyttjas. Som konsekvens av den avvikande tillämpningen i relation till ett hänsynstagande av lagens målsättning så skapas detta fenomen. I praktiken är det flera faktorer som påverkar tillämpningen av LSS, menar Erlandsson (2014). Den praktiska tillämpningen förlitar sig på rättsliga normer i kombination av andra normer som påverkas av den lokala förvaltningen. De rättsliga normerna å sin sida består av lagstiftningen och de normer som kan hänföras till det politiska systemet. I en studie av Socialtjänstlagen påvisar Hollander (1995) att flera faktorer påverkar tillämpningen av lagen. Noterbara exempel från studien är faktorer som professionell kunskap samt socialpolitiska ideologier hos politiker och tjänstemän. Den givna hierarkiska ordningen som utgör utgångspunkten för den traditionella rättsdogmatiska metoden är en systematisering av den gällande rätten. Studien menar att den inte följs i praktiken och att det istället sker en normering i genomförandet. Genom olika vägar som med ett bestämt förhållande till varandra tar normeringen form. Studien som innehåller extensiv empiri av hur beslut i praktiken tas inom socialtjänsten visar att flertalet normeringsvägar och normeringsprocesser och hur de förhåller sig till varandra självständigt (Hollander 1995).

Om mindre än ett år, den första januari 2024, har LSS 30 år på nacken. Då Hollander (1995) talar om samhällets dynamiska förhållande till faktorer som det socialpolitiska landskapet väcks frågor vilka socialpolitiska vindar som blåst sedan reformens intåg. I en artikel av Niklas Altermark & Hampus Nilsson (2018) argumenterade författarna för ett skifte i den förda assistanspolitiken. LSS, som en rättighetslag, är konstruerad med en utgångspunkt där den funktionshinderpolitiska förhållningen är att behoven ska styra kostnaderna, inte vice versa. Istället har politiska beslut fattats för att sänka kostnaderna utan att ta hänsyn till hur de

faktiska behoven har förändrats. Av en utredning av LSS från 2018 framgår två huvudsakliga syften. Det ena syftet var att statens kostnader för personlig assistans inte skulle växa sig större än den dåvarande kostnadsnivån (SOU 2018:88). Debatten har på senare år präglats av ett fokus kring hur fusk, kostnader och överutnyttjande av den personliga assistansen. Den före detta socialdemokratiska barn-, äldre- och jämställdhetsministern Åsa Regnér (2015; 2016) argumenterade återkommande för att den oro som uttrycks av funktionshinderrörelsen kring det växande fokuseringen kring ökande kostnader målar upp en felaktig motsättning mellan funktionshindrades rättigheter och prislappen för den personliga assistansen. Regnér anser att fokuseringen på kostnader istället bör förstås som ett uttryck för ett försvar av dessa rättigheter. LSS och den personliga assistansen som rättighet förblir bara legitima så länge den kostnader som hänförs till den personliga assistansen "går till rätt saker" (Regnér 2016). Det andra huvudsakliga syftet med SOU 2018:88 beskrevs hur syftet var att bättre anpassa insatserna för människorna i behov av insatser. Den rådande fokuseringen på kostnader skall därmed förstås som en prioritet som rentav vara till gagn för individen i behov av assistans. I en statlig offentlig utredning från 2012 lyfts det hot som bedrägerier anses vara för reformens legitimitet. Utredningen pekar på fall som inte anses vara isolerade (SOU 2012:6). Med ett liknande tonläge och innehåll har Försäkringskassan resonerat. I en rapport från 2016 beskrivs omfånget av bedrägeribrott kopplat till personlig assistans som systemhotande då fusk kan leda till ett förlorande av rättighetens legitimitet (Försäkringskassan 2016). Genom att luta sig mot den utmålade problematiken kring ett sviktande förtroende kan politik som ger besparingar inom den personliga assistansen motiveras och legitimeras. Genom den retoriken kring begreppet legitimitet kan motsättningen mellan minskade resurser till assistansen och de funktionshindrades rättigheter motiveras genom den konflikt som hotar rättigheterna. Istället kan åtgärderna förstås vara ett försvar av rättigheterna, inte ett hot mot desamma (Altermark 2017). I ovan nämnda statliga utredningar beskrivs hur fusk samt felaktig användning av den personliga assistansen har uppmärksamats allt mer vilket "självlart påverkar allmänhetens uppfattning om systemet" (SOU 2012:6). Altermark menar emellertid att det inte finns forskning eller statistik som tyder på ett relativt sett större ifrågasättande varken i den offentliga debatten eller hos medborgarna. Den granskning som genom åren har skett rent medialt har saknat fokus på kostnadsnivån för reformen utan har istället belyst enskilda fall och därmed inte någon systematisk brist relaterat till bedrägerier. Altermark menar istället att artiklar rörande kostnadsfrågan väcks efter och inte innan regeringen inlett opinion. Regeringens politik kan därmed inte anses vara ett svar på den förtroendekris som utmålas utan istället förstås som en politisk diskurs som legitimerar den

politiska dagordningen som önskas genomföras. Den retoriken som förs förutsätter att ett antagande om att det finns en korrekt nivå för vad assistansen ska kosta och att kostnadsökningarna för reformen är kostnader som överstiger denna nivå. Retoriken kring kontrollen kring vart pengarna egentligen går och att kostnadsökningarna inte beror på godtagbara grunder behöver nödvändigtvis inte vara felaktig men är samtidigt ett verktyg för att minska kostnaderna. De senaste åren har en slitning mellan assistansanvändare och privata aktörers vinstintressen skildrats medialt. Altermark menar däremot att spänningen ifråga inte är en del av regeringens poäng utan snarare är poängen att introducera en målgruppsbild för att på så sätt kunna legitimera besparingar. De större privata aktörerna som gör de största vinstuttagen har tack vare stordriftsfördelning nämligen störst möjlighet att parera besparingar i systemet. Om syftet hade varit att begränsa vinstuttag så skulle ett vinsttak eller ett tvång att återinvestera vinst i verksamheten varit mer effektiva åtgärder än att verka för mer generella neddragningar. Altermark menar att retoriken snarare ska förstås som en del av en målgruppskonstruktion som i sin tur kan legitimera de önskade besparingarna. Däremot är dessa övervinster en målgruppskonstruktion som legitimerar besparingar men som knappast kommer komma åt problemet. Målgruppskonstruktionerna "fuskarna"/"överanvändarna" och "vinstmaximerarna" problematiseras och används för att förklara kostnadsökningarna för assistansen. Den kunskapsluckan som förklarar kostnadsökningarna fylls med målgruppskonstruktionerna. Framställandet av besparingspolitiken blir därmed att den endast drabbar människor som inte är avsedda att inkluderas (Altermark 2017). Regnér avfärdar 2015 sambandet mellan kostnadskontroll och individens rättigheter. Det är enligt Regnér viktigt att veta att resurserna går till de behov och individer som lagstiftningen avser. Därmed kan lagstiftningen, enligt den politiska retoriken, förbli en rättighetslagstiftning med höga ambitioner (Regnér 2015).

När det gäller tidigare forskning som berör olika slag av normer och dess påverkan på den gällande rätten, kan följande sägas: För att förstå normers betydelse och hur de påverkar människors handlande kan normvetenskap ur ett rättssociologiskt perspektiv bistå (Erlandsson 2014). Genom Hydéns forskning har normbegreppet utvecklats och kan ur ett vetenskapligt perspektiv användas för att beskriva rätten som fenomen och hur rätten tillämpas (ibid). Normer kan därmed ha en beskrivande karaktär när rätten skall förstås. Den normbildning som påverkar tolkningen och rättstillämpningen av LSS är inte exklusivt hänförlig till en nivå utan är en normbildningsprocess som sker på flera nivåer. Den generella lagstiftningen är genom staten ett normativt styrmedel. Lagstiftaren styr det system eller den

struktur som beslutfattaren ska förhålla sig till. Utöver lagstiftningen finns regler kopplat till kompetens, handläggning och organisation som alla influerar rättstillämpningen. Normbildningsprocessen påverkas i sin tur av faktorer som bottnar i kulturella ambitioner, uppdrag och målsättningar. De styrande normer som råder inom organisationen påverkar rättstillämpningen men även den normbildning som bottnar i individuella värderingar och synsätt hos enskilda tjänstemän och domare kan ta uttryck i rättstillämpningen. För att förstå rättstillämpningen i LSS-ärenden är den juridiska metoden som för juristen utgör sin handlingsnorm inte tillräcklig. Samspelet mellan rätten och rättstillämpningen påverkas förutom rättsliga normer med en utgångspunkt i rättskälleläran också av mer vardagliga normer, sociala normer i det samhälleliga livet (Erlandsson 2014). Jan Torpman (2002) menar att rättskällorna visar att den moderna positiva rätten, rätten som konstruktion, i många avseenden anpassas efter förändringar i samhället. Därmed går det att förstå rättsordningen, enligt det mest framträdande rättsociologiska perspektivet, som ett system av normer. Det här systemet är naturligt karakteriserat av konservatism. Det ligger till och med i själva betydelsen av begreppet norm att bevara och vilket därmed påverkar förmågan att förhålla sig rättsligt rationellt till indikationer att normen ifråga inte är i enlighet med verkligheten (ibid). Hydén illustrerar normer som ett filter mellan samhället och rättsreglerna som i sin tur påverkar utfallet av den rättsliga regleringen (Erlandsson 2014). Normens förhållande till verkligheten har en grumlig följd effekt för den evidensbaserade och erfarenhetsbaserade praktikens förhållningssätt (Torpman 2002).

Nästa år, år 2024, fyller LSS 30 år. Under reformens levnadstid har samhället ur flera avseenden förändrats. Det går att se förskjutningar av ansvar till ett mer individuellt ansvar inom det socialpolitiska området. Det svenska pensionssystemet har genom förskjutningar av ansvar präglats av allt mer av ett individuellt ansvar. Per Ola Grane, Staffan Ström och Eva Adolphson (2013) refererar till en undersökning utförd av Ipsos som beskriver hur en stor andel av respondenterna anser att ansvaret i en hög utsträckning har hamnat på individens axlar. I en facklig artikel skriven av Jakob Hydén (2018) framgår ytterligare exempel på normer som har förändrats. I artikeln uttalar sig Tord Nord, docent i arbetsvetenskap. Nord har beskrivit hur arbetslinjen genomgått ett skifte. Idag framträder ett individuellt ansvar i allt högre utsträckning. Arbete som tidigare betraktades som en rättighet kan genom den samhälleliga normativa förskjutningen numera förstås som ett förhållande där arbetstagaren står till arbetsmarknadens förfogande. Samhället kan erbjuda stöd och tjänster men ansvaret att finna arbete faller på individens axlar menar Mattias Bengtsson, docent i sociologi (Hydén

2018). Normerna om det individuella ansvaret att reda sig själv legitimerar arbetssätt inom det sociala fältet som bygger mer på disciplinära inslag än kreativa lösningar, menar Jorunn Theresia Jessen & Per Arne Tufte (2014). Det sociala arbetets styrande narrativ undersöks i en studie där det huvudsakliga resultatet visar på avstånd och likgiltighet som en konsekvens av den rådande styrningen och organiseringen av det sociala arbetet. Det individuella ansvaret, som beskrivs som ett allmänt samhällsideal, påverkar det sociala arbetet i praktiken genom de arbetsmetoder som framhäver människans egna ansvar och vilja att förändra sin situation. Enligt Marcus Lauri (2016 s. 7 f.) legitimerar idealet en distansering från individens behov att erhålla stöd och service med logiken att individen själv behöver förmå att bedriva förändring.

I avsnittets inledande stycke redogör vi och för ett resonemang kring det förhållningssätt som vi har antagit då vi anser att studien kräver det. Sociala rättigheter, förhållandet mellan socialrätten och samhället, mekanikerna bakom tillämpningen av LSS, normer och för samhället betydande skiften/förskjutningar som skett sedan LSS trädde i kraft. För att med trovärdighet identifiera normer som påverkar tolkningarna av rekvisitet "betydande svårigheter i den dagliga livsföringen" fyller den breda ansatsen till avsnittet en relevant funktion. För att utifrån normer kunna förstå intentionen med LSS anser vi att det inte är tillräckligt att endast begränsa sökningarna till normer i relation till LSS då vi menar på att det ökar risken för att vi missar större orsakssamband.

3. Teoretiska utgångspunkter

Denna uppsats omfattar två huvudsakliga teorier. Dessa utgörs av juridisk rättsteori och normteori. Normteorin kommer att utgå från Håkan Hydéns (2002) normmodell medan juridisk rättsteori är rättsdogmatisk.

3.1 Juridisk rättsteori

Claes Sandgren (2004) beskriver rättsliga teorier som något som bär upp rättsreglerna. Det innefattar grundläggande rättsliga principer som att alla människor står lika inför lagen och att alla människor bär på samma värde (ibid). Peter Westberg (1992) menar att den rättsdogmatiska metoden inom den juridiska forskningen varit helt dominerande. Själva

betydelsen av begreppet har däremot varit föremål för debatt. Eva-Maria Svensson (2007) hävdade att begreppet i själva verket bör klassificeras som en juridisk teori och inte en juridisk metod, vilket rent historiskt varit fallet. Metod eller teori, därom tvistar de lärda. Benämningen till trots är rättsdogmatiken som teoretisk utgångspunkt relevant för vår studie då den rättsdogmatiska kunskapen har inverkan på om den juridiska metoden tillämpas i beslutsfattandet eller om det är andra normer som styr tillämpningen av LSS (Erlandsson 2014). Rättsdogmatiken beskriver tolkningen och systematiseringen av gällande rätt. Genom att ta avstamp och utgå utifrån rättskällorna är syftet att fastslå de existerande rättsreglerna. De lege lata är ett latinska begrepp som brukar användas inom juridiken i just detta syfte. Där fastställande av gällande rätt är tvivelaktig kan istället en argumentation kring hur den gällande rätten av lagstiftarna bör stiftas. Med hjälp av de lege ferenda-resonemang kan argumentation föras kring hur lagen bör konstrueras och preciseras (Lehrberg 2021 s. 201).

För att kunna fastslå vad som är gällande rätt är det viktigt att se vad gällande rätt består av. Rättskällor utgör de olika källorna som genom tolkning vägleder praktikern fram till den gällande rätten. Material bestående av författningar, prejudikat, förarbeten, oskrivna rätten (sedvanerätt), doktrin, myndighetsrekommendationer samt JO-uttalanden utgör rättskällorna (Larsson 2008 s. 53-54). Katarina Alexius Borgström (2009 s. 22) menar att författningstexter (lagar, förordningar och föreskrifter) är den mest betydelsefulla rättskällan och är således något som måste beaktas när rätten ska tillämpas. De rättsregler som gäller i ett rättssystem är i sin utformning i flertalet fall abstrakta (Lehrberg 2021 s. 127). Detta utmanar praktikern i sin tolkning och rättstillämpning.

För vissa rättsliga frågor är det tydligt vad som är gällande rätt. Andra frågor kan vara föremål för debatt med såväl politiska som sakkunniga inspel vilket leder till en osäkerhet kring hur gällande rätt ska tolkas och tillämpas. Det går därför att förstå gällande rätt som ett dynamiskt fenomen. I praktiken kan en förändrad syn av den gällande rätt ske som konsekvens av andra faktorer än genom lagstiftning. Andra rättskällor kan forma innebörden av den gällande rätten. Dessa kan bestå av argument i doktrin eller i förarbeten. Även formandet av ny rättspraxis till följd av prejudikat kan påverka innehållet i den gällande rätten (Lehrberg 2021, s. 30-31).

Formuleringen av den grundläggande rättigheten är i lagtexten för det mesta vagt formulerad, skriver Karin Åhman (2019 s. 21) Rättskällor som finns till förfogande bidrar endast med

svar på ett begränsat antal frågeställningar. De regler som finns att förhålla sig till är inte sällan generellt eller vagt formulerade vilket i sin tur kan skapa svårigheter vid tillämpning i verkliga fall (Lehrberg 2021, s. 21). För att kunna skapa en bättre förståelse för innebörden av en rättighetsreglering krävs därför rättspraxis. Signifikativt för en rättighetsreglering är att den bör tolkas generöst till individens fördel medan den bör tolkas snävt gällande begränsningsregler (Åhman 2019 s. 21).

3.2 Normteori

I boken "Rätten i samhället - en introduktion till rättssociologi" redogör Thomas Mathiesen (2005 s. 86) kring ett antal perspektiv som kan fungera som glasögon, vars slipade glas kan vara behjälpliga i förståelsen av rättens utveckling. Ett av perspektiven benämns av Mathisen som *normperspektivet* och utgår från att samhällseliga normer påverkar rättsliga normer och därmed den rättsliga utvecklingen. När det i samhället uppstår nya normer eller när samhällseliga normer förändras påtvingas en förskjutning av rättsliga normer för att återspegla skiftet. Samhällsförändring kan därmed antas leda till att rättsreglerna påverkas.

Hydén (2002 s. 11 f) förklarar hur en norm kan användas för att både observera och förstå handlingsmönster hos både den enskilde och kollektivet i sociala interaktioner. En norm är ett handlingsmönster som anses representera det vanligaste i en viss situation (ibid s. 98). En norm leder till att handlingen antingen blir belönad eller bestraffad utefter handlingens konformitet med normen. Genom normens fastställande ram av vad som anses vara den vanligaste handlingen reproduceras normens gränser som avgör huruvida någon anses vara inkluderad eller exkluderad i ett socialt system (ibid). Hydén menar att normer och dess bakomliggande handlingssystem inte bara existerar i det sociala, utan också inom den administrativa, politiska och ekonomiska sfären av vilka de olika sfärerna reproducerar normer inom sina egna områden (ibid s. 114). Hydén väljer dock att åtskilja rättssystem från de andra ovannämnda sfärerna då rättssystemets underlag för sina normer inte skapas på egen hand (ibid). Rättssystemets normer skapas utifrån hur samhällets ekonomiska, administrativa, sociala och politiska sfärer samarbetar eller motsätter sig varandra (ibid). Hydén påpekar hur rättssystemet fungerar utifrån normer av eget rationellt slag som inte alltid motsvarar hur samhället ser ut i dagsläget, även när rationalitetens ursprung en gång kunde hittas i det dåtida samhället (ibid s. 159).

3.2.1 Normmodellen

Det teoretiska verktyget som vi har använt i analysen är Hydéns *normmodell* (2002).

Normmodellen utgår från att en norm består av tre byggstenar: Vilja och värdering (V), kunskap och kognition (K) såväl som system och möjligheter (SM) (ibid s. 280). Till var och en av dessa tre variabler finns det olika bakomliggande förutsättningar som har inflytande på hur en norm kan förstås (ibid s. 285). Modellens första variabeln, vilja (V), förhåller sig till individens värderingar, motiv, moral och etik, exempelvis religiös eller politisk övertygelse (ibid). Modellens andra variabel, kunskap och kognition (K), hänger samman med hur en individ uppfattar och upplever sin omvärld. Här innefattas aspekter såsom genus, etnicitet, utbildning och makt. Den tredje variabeln, systemvillkor, handlar om hur det föreligger allmänna begränsningar om hur handlandet får gå tillväga inom vissa system (ibid s. 283). Systemvillkoren kan sammanfattas vara bestämda av de strukturella faktorerna som omfattar sammanhanget (ibid s. 287), vilket i detta fall blir domstolen. Hydén menar att normmodellen kan användas för att få en förståelse av de normer som påverkar aktörer i sitt handlande genom att undersöka variablerna V, K och SM vid ett handlande (ibid s. 290). När det gäller Hydéns normmodell har vi valt att huvudsakligen använda modellens två variabler "Systemvillkor" (SM) och "kunskap och kognition" (K). Varför vi valt att göra denna avgränsning grundar sig i hur rättens avgörande är begränsad av rättens struktur samt den kunskap som domarna besitter. Med det sagt har vi medvetet valt att ge mindre uppmärksamhet åt den tredje variabeln "Vilja och värdering" (V) då domstolsbesluten, enligt vår mening, i stor utsträckning är begränsade av den rådande kunskapen och systemvillkoren. Dock kommer V-variabeln att tas upp ifall det hittas innehåll som vi anser visar uttryck för det.

Då innebörden av rekvisiten "betydande svårigheter i den dagliga livsföringen" och "omfattande behov av stöd och service" inte ges någon konkret förklaring i LSS blir domstolens avgörande i frågan om personkretstillhörighet delvis baserade på samhälleliga normer. Varför det vi anser det vara en delvis påverkan är av anledningen att domarna också måste ta hänsyn till relevanta lagar i avgörandet, men att det, vid vaga beskrivningar i lagen, ger större utrymme för inflytandet av samhälleliga normer till skillnad från situationer där lagtexten är mer konkret. Det är av denna anledning som vi valt att använda oss av Hydéns normmodell i analysen.

3.3 Val av teori och dess kombination

Anledningen till att just normteori och juridisk teori har valts i kombination är för att skapa en bredare förståelse av de underliggande resonemangen bakom vägledande domskäl i mål där fråga om tillhörighet till personkrets utreds. Hydén (2002, s. 275) menar att den rättsdogmatiska analysen tar sin utgångspunkt i lagens uppbyggnad och drar slutsatser om hur handlandet bör gå till. Den normteoretiska analysen kan skapa förståelse genom att titta på handlingen genom att granska vilka regler som ligger bakom handlingen (ibid).

Kombinationen av respektive teori kan synliggöra både handlanden som sker enligt lagens regler men också eventuella normbrytande diskrepanser i handlandet. Genom att observera båda områden kan såväl rättsliga som sociala normer som påverkar handlandet synliggöras. Teorierna möjliggör vår ansats att förstå rätten ur flera samhällsperspektiv och hur samhället förändrar rätten. Det skapar även möjligheten att förstå hur den gällande rätten påverkar normer.

4. Metod och material

4.1 Metodiska överväganden

Ur ett forskningsperspektiv ska det ske en övervägning kring huruvida en kvantitativ eller kvalitativ metod ska användas. Redan i det tidiga stadiet av uppsatsskrivandet var nyss nämnda övervägning något av en icke-fråga då den kvalitativa metoden lämpar sig bättre för att med önskad träffsäkerhet undersöka nyanser av det mänskliga handlandet. I det här avseendet aktualiserat i form av nyanserna i rättsmål när det gäller tolkningarna i domstolens uppgift att arbeta med överklagade beslut från socialnämnd. Mer tid och kraft tillägnades övervägandet ifall metoden för undersökningen skulle ske med hjälp av en diskursanalys eller en innehållsanalys. I samband med en avstämning med vår handledare Monica Larsson kom förslaget att, med hänsyn till materialets juridiska natur, använda innehållsanalys för att mer träffsäkert förhålla sig till vad som faktiskt uttrycks i domarna. Det ska dock betonas att en diskursanalys mycket väl hade kunnat användas för att analysera empirin i denna studie. Vi ansåg att vi då hade behövt undersöka ett mera omfattande material än endast domar och delar av förarbeten till lagen för att få syn på mera tydliga diskurser. Eftersom vi främst var

intresserade av normer, som vi uppfattade som något snävare än diskurser, utgick vi ifrån att vi kunde få syn på sådana genom innehållsanalys och så valde vi detta tillvägagångssätt.

4.2 Val av metod

Undersökningen använder sig av en kvalitativ ansats då ämnet som denna uppsats intresserar sig för handlar om resonemang och tolkning av rättskällor. Alan Bryman (2018 s 454) menar att den kvalitativa ansatsen syftar till att samla in data i form av data som inte kan kvantifieras, exempelvis statistik och siffror, för att istället fokusera på ord och tolkningar. Kvalitativ forskning kännetecknas ofta på så sätt att det empiriska materialet först observeras, därefter utvecklas teorier som kan appliceras för att förstå fenomenet (ibid s. 458). Den analysmetod som undersökningen använder sig av är en kvalitativ innehållsanalys. Christina Boréus & Göran Kohl (2018 s. 51) redogör för hur användningen av innehållsanalys används i stor utsträckning inom samhällsvetenskaplig och humanistisk forskning. Innehållsanalys är en vetenskaplig metod som är användningsbar när ansatsen är att systematiskt kategorisera och i vissa fall också räkna innehållsinslag i en text för att få en bred förståelse av innehållets avsikter, budskap eller meningsstrukturer (ibid s. 49). För att systematiskt kategorisera det empiriska materialet används ett kodningsschema (ibid s. 50). Forskaren förväntas börja analysen med egna bestämda forskningsfrågor eller teman som i sin tur utformar de kategorier som arbetet med kodning leder till. Innehållsanalys kan användas på olika sätt, varav appliceringen av metoden kan användas för att undersöka hur något värderas (ibid s. 53). För att se hur värderingar uttrycks i texterna granskas det empiriska materialet med utgångspunkt i hur saker och ting framställs, varav dessa värderande framställningar kan jämföras mellan olika empiriska källor (ibid). Vidare kan innehållsanalys också användas för att undersöka om förändring eller varaktighet när det kommer till attityden om något, varav det empiriska materialet granskas vid olika publiceringsår (ibid s. 55). Då målsättningen med uppsatsen är att skapa förståelse för hur prejudicerande och vägledande domslut har använt tolkningsutrymmet finns det ett intresse för hur domstolarna tolkar omständigheterna i sin bedömning av personkretstillhörighet.

4.2.1 Rättsdogmatisk metod

I Lehrbergs (2021) bok "Praktiskt juridisk metod" redogör Lehrberg kring den juridiska metoden. Medan det finns flera arbetsmetoder, genom vilka arbetet att tillämpa lagen kan systematiseras, utgår den här uppsatsen efter en arbetsmetod för att tolka och tillämpa rättsregler enligt gällande rätt. Då syftet med detta arbete är att undersöka de rättsliga normerna i rekvisitet "betydande svårigheter i den dagliga livsföringen" ter sig den traditionella rättsvetenskapliga metoden adekvat då den enligt Lehrberg (2021 s. 22) är en arbetsmetod som är vanligt förekommande i Högsta förvaltningsdomstolen. Även Jan Hellner (2001) delar detta traditionella synsätt och ser den rättsdogmatiska metoden som ett verktyg för domare att fastställa gällande rätt och därmed nå avgörande.

Av arbetets frågeställning går att läsa att arbetet ämnar att skapa förståelse rörande vilka rättsliga normer som framträder i domstolarnas tolkning av rekvisitet "betydande svårigheter i den dagliga livsföringen" enligt 1 § 3 LSS. För att kunna bruka rättskällor normativt är en avgränsning kring rättsligt relevanta faktorer av stor vikt, det vill säga de omständigheter som bör eller ska beaktas av en domstol. Till exempel kan domarens humör i praktiken ha påverkats av vad som stoppats i magen till frukost, något som i praktiken kan ha en påverkan men däremot inte kan influera bedömningen och därmed inte bedömas utgöra en rättsligt relevant faktor (Lehrberg 2021 s. 104). Analysen av vad som utgör gällande rätt beaktar därmed endast omständigheter som bör eller ska beaktas. För att adekvat kunna argumentera kring vad gällande rätt är, utifrån de lege lata, måste argumenten botten från de rättskällor som av domare har förlitat sig på vid tillämpningen av rätten, menar Anders Agell (2002). De rättskällor som beaktas är en del av rättskällevärdet, något som är essentiellt för den rättsdogmatiska metoden (Sandgren 2007). För att systematisera rättskällorna enligt rättskällevärdet delas rättskällorna upp i tre avseenden. Dessa utgör de rättskällor som ska, bör samt får tas i beaktning för den juridiska argumentationen. I avseendet "ska" avses föreskrifter där lagstiftningen samt andra föreskrifter återfinns. Prejudikat samt förarbeten är enligt rättskällevärdet rättskällor som "bör" tas i beaktning (Peczenik 1980; Peczenik, Aarnio & Bergholtz 1990). I det svenska rättssystemet föreligger därmed inget bundet förhållningssätt till rättspraxis som medför ett ansvar vid rättstillämpningen (Hollander 1995 s.47). Den juridiska litteraturen, de så kallade doktrin, "får" som rättskälla brukas inom ramen för argumentation (Peczenik 1980; Peczenik, Aarnio & Bergholtz 1990).

Tillvägagångssättet för den juridiska problemlösningen går enligt juridisk arbetsmetod att beskrivas som en metod med ett tvåfaldigt särdrag. Dels är juridiken formalistisk, med högt

ställda krav på precisionen i tillämpningen av de korrekta reglerna, rekvisiten samt rättsföljderna. Att skapa en förståelse för innebörden av dessa i enlighet med rättskällorna och att väga samman flera regler och på så sätt nå rättsnormen är vital för att den eftersträvade rätten efterlevs (Lehrberg 2021 s. 47).

Definitionerna av hur den rättsdogmatiska metoden brukas är flera. Inom ramen för detta arbete beskrivs det metodiska tillvägagångssättet följande: Den rättsdogmatiska metoden avser att genom analysera vad gällande rätt är i avseendet “betydande svårigheter i den dagliga livsföringen” enligt 1 § 3 LSS genom att tolka de rättskällor som besitter auktoritet. Av grundläggande betydelse är att med en önskvärd träffsäkerhet kunna definiera innebörden av rekvisiten i rättsregeln med rättskällorna som underlag (Lehrberg 2021 s.97).

Enligt Jan Kellgren (2002) beskriver de lege ferenda-resonemang hur rätten bör tolkas och förs allt som oftast fram med en normativ inriktning. Inom ramen för den avslutande diskussionen i uppsatsen för vi en diskussion kring hur LSS bör formuleras, tolkas och tillämpas för att, vad vi anser, bättre återspegla reformens intention och ambition.

4.3 Material

Det empiriska materialet består sammanlagt av 13 domar, åtta domar från Högsta förvaltningsdomstolen och fem domar från kammarrätten. Vidare har sidorna 55, 56, 57, 168 och 169 i förarbetena (prop. 1992/93:159) av LSS som redogör kring rekvisitet “betydande svårigheter i den dagliga livsföringen” använts. Även lagens första och femte paragraf som definierar personkretsarna och fastslår LSS målsättningar är en del av uppsatsens material. Domarna från både Högsta förvaltningsdomstolen och kammarrätten berör ämnet om personkretstillhörighet till den tredje personkretsen. Av de åtta domar från Högsta förvaltningsdomstolen gav fyra domar beviljande och fyra domar gav avslag i fråga om personkretstillhörighet. De fem domarna från kammarrätten utgörs av tre beviljande domar och två domar som resulterar i avslag. Domarna omfattar ett brett spektrum av funktionsnedsättningar såsom syn- och hörselskador och en kombination av det i form av dövblindhet, psykisk ohälsa, kognitiva nedsättningar, andningssvårigheter, motoriska nedsättningar och förvärvad hjärnskada.

4.4 Urval och avgränsningar

Utgångspunkten har varit att hitta domar där den sökandes eventuella tillhörighet till personkrets 3 varit föremål för utredning. En ytterligare avgränsning vad gäller insamlingen av material var hur rättsfall skulle inkludera en redogörelse av domens avgörande angående personkretstillhörighet, både vid exkludering och inkludering. Tack vare universitetets tillgängliga rättsdatabas JUNO har Lagen om Stöd och Service till vissa funktionshindrade (LSS) identifierats. Lagkommentarerna i 1 § 3 punkten innehöll hänvisningar till prejudicerande domar om vad som anses vara "betydande svårigheter i den dagliga livsföringen". Eftersom dessa hänvisade domar var prejudikat valde vi att använda domar som fanns i den valda avgränsningen av tid. Vidare har andra domar också blivit valda genom att de blivit hittade som referenser i de kammarrätts- och HFD-domar som vid första sökningen hittades manuellt i JUNO. Andra domar som funnits vara tillfredsställande material har hittats genom att använda sökorden "LSS", "1 § 3 LSS" och/eller "betydande svårigheter i den dagliga livsföringen" i JUNO. Vi har valt att välja domar mellan åren 2000 och 2020, med undantag av två domar från 1998 och 1999 som beskrivits vara vägledande i många andra fall. Då dessa domar tidigt satte ribban för hur liknande fall skulle avgöras ansågs det vara av intresse att undersöka dem tillsammans med domarna inom den valda tidsramen.

Materialet har avgränsats till vägledande domar i form av domar från Högsta Förvaltningsdomstolen (HFD) och kammarrätten. Att HFD har prejudikatvärde råder det inget tvivel om. Däremot får inte kammarrättens avgörande ses som vägledande i domstol, men domarna besitter ett visst prejudikatvärde när det kommer till kommunernas handläggning i LSS-ärenden och därmed som vägledning i beslut om insats enligt LSS. Eftersom denna undersökning granskar det rättsliga material som utgör ett vägledande värde för kommunens beslutsprocesser anser vi att det är relevant att undersöka avgöranden från i synnerhet HFD men även kammarrätten. Enligt den juridiska rättskällevärdeläran har domar från HFD ett prejudicerande värde som kammarrättsdomar saknar. Eftersom HFD-domarna, som i linje med vårt syfte och våra frågeställningar betraktas som relevanta, är få anser vi att avgränsningen att endast behandla HFD-domar inte varit önskvärd. Vår förståelse, som visserligen saknar vetenskapligt relevanta källor, är att kammarrättsdomar har ett visst

vägledande värde och anses därför vara relevant material att inkludera. På lagrummet.se (2023) anses begreppet “rättspraxis” innefatta domslut från högre rättsinstanser och vissa myndigheter. Då hemsidan använder sig av ordet “högre” istället för “högsta” tolkar vi det som att prejudicerande domar inte nödvändigtvis är begränsade till avgöranden från HFD. Då kammarrätten är en av de högre rättsinstanserna kan instansens avgörande därmed anses ha ett visst prejudicerande värde. Därutöver är dessa domar relevanta i det avseendet att adekvata samhällliga och rättsliga normer går att urskönja även i domar från kammarrätten. Genom inkluderingen av domar från kammarrätten möjliggörs en bredd i analysen då det inte fanns tillräckligt många relevanta avgöranden från HFD för att skapa en tillräckligt nyanserad förståelse.

4.5 Analysförfarande

För att anonymisera människorna som förekommer i domarna har de blivit namngivna i enlighet med benämningen av rättsinstansen. Nummerordning speglar den ordning som domarna antogs som en del av empirin, där det lägsta numret utgör den första respektive domen. Exempelvis, den första domen som blev hittad var en dom från Högsta förvaltningsdomstolen och därmed fick namnet HFD1. Den första kammarrättsdomen fick som följd benämningen K1 osv.

Domarna från Högsta förvaltningsdomstolen och kammarrätten har blivit utskrivna i sin helhet och kategoriserats upp i högar efter sin respektive rättsinstans. Vidare har den enskildes egen berättelse som framkommer i domarna (vilket inkluderar läkarintyg med mera) av sin funktionsnedsättning ramats in för att få en bild av hur dennes situation ser ut. Denna inramning har benämnts “Sjukbild & Livssituation - enskild (SLE)”. Motparten, myndigheten eller nämnden, inställning till situationen har också delats in för sig och blivit benämnt (SLM). Den högsta instans, vilket antingen är HFD eller kammarrättens, avgörande om det föreligger betydande svårigheter i den dagliga livsföringen har också ramats in samt ifall det anses räcka för att tillhöra personkrets 3, benämnt “Personkretsavgörande” (PA). Varje dom har blivit genomläst i sin helhet ett flertal gånger för att skapa en tillfredsställande och välgrundad förståelse av innehållet.

Vidare har med hjälp av markeringspennor i olika färger teman blivit markerade för att få fram två teman genom appliceringen av rättsdogmatisk teori och tre teman i relation till Hydéns normmodell.

Tabell 1: Kodning av målnummer och de tillhörande initialerna på de personer som söker insatser enligt LSS.

Domens tillskrivna benämning	Den sökandes initialer	Domens källreferens
HFD1	H.S.	RÅ 1999 ref 54
HFD2	J.P.	RÅ 2009 ref 57
HFD3	A.H.	RegR 4453-1998
HFD4	E.S.	HFD 2018 ref 44
HFD5	E.G.	HFD 2011 ref 36
HFD6	E.H.	HFD 2012 ref 8
HFD7	M.O.	RegR 3191-2004
HFD8	H.A.	RÅ 2001 ref 33
K1	C.E.	Stockholms KR 2005-09-15/ mål nr 3550-04
K2	D.A.	Sundsvalls KR 2010-9-20/mål nr 2975-09
K3	N.S.	Stockholms KR 2008-12-18/mål nr 3206-08
K4	J.L.	Stockholms KR 2019-06-19/ mål nr 10074-18
K5	M.G.	Stockholms KR 2019-10-08/mål nr 7516-18

4.6 Forskningsetiska överväganden

Vetenskapsrådet (2017) redogör hur balansen mellan olika legitima intressen utgör essensen av forskningsetiska överväganden. Forskning är av stor betydelse för samhället och individen. Med den stora betydelsen följer ett för samhället och sina medborgare ett berättigat krav att forskning bedrivs med relevant inriktning och med skärpa. Forskningskravet innebär ett krav att kunskap fördjupas och utvecklas. Det kräver ändamål som möjliggör förbättrade metoder. Forskningens inverkan på samhället och dess medborgare är under vissa omständigheter mer påtaglig. Samhällets individer omfattas av skydd för opassande insyn av individens livsförhållanden. Att bedriva forskning enligt principen att inte förorsaka psykiska eller fysiska skador, kränkningar eller förödmjukelse är ur ett forskningsetiskt perspektiv ett krav. Det medförda kravet, det så kallade individsskyddskravet, är en grundläggande premis för forskningsetiska överväganden. I praktiken kan dessa krav förhålla sig motstridigt i relation till varandra. Den forskningsetiska avvägningen måste därför väga det förväntade bidrag vägs mot den potentiella risken för deltagande/berörda parter (inklusive eventuell tredje person). För att konkretisera individsskyddskravet kan kravet brytas ned. Samtyckeskravet, nyttjandekravet, konfidentialitetskravet och informationskravet utgör de fyra huvudkraven (Vetenskapsrådet 2002).

Matti Mikkola (1981) skriver att den rättsvetenskapliga forskningens uppdrag är att bidra med tolkningsrekommendationer genom att definiera juridiska principer och begrepp. Det normativa uppdraget rättsvetenskapen har är att förklara premisserna för rättigheterna och genom tolkning bidra med att belysa vilka rättigheter som faktiskt råder. Vidare skriver Mikkola att det finns ett behov av forskning rörande de värderingar och processer som ligger till grund för beslutsfattandet och vilka konsekvenser beslutsfattandet medför (Mikkola 1981). Genom studien kan vetenskaplig relevans styrkas. I den andra vågskålen tynger den insyn av individernas livsförhållanden som studiens empiri lyfter fram. Ett aktivt val har därför gjorts. De rättighetssökande i domarna som framkommer i studien har anonymiserats. Det minskar sannolikheten, utan att aktivt söka efter domarna i källhänvisningen, att individerna identifieras. Anhöriga, domare eller nämndemän kommer i de fall där de i studien förekommer inte heller nämnas vid namn.

Konfidentialitetskravet ställer krav på offentlighet och sekretess (Vetenskapsrådet 2002). Ett åtagande fastställt att information rörandes individernas livsförhållanden inte diskuteras bortsett från den diskussion som sker sinsemellan och med vår handledare. Materialet inklusive kodningsschema kommer att förstöras efter att uppgiften bedöms vara godkänd.

Uppgifterna som av materialet och studien framkommit kommer inte att nyttjas för andra ändamål utanför ramen för den här studien, i enlighet med nyttjandekravet.

Samtyckeskravet och informationskravet är i egenskap av två av de fyra huvudkraven viktiga krav att resonera kring. Inom ramen för den här studien har inget samtycke sökts hos de individer som är föremål för de domar som empirin består av. Resonemanget har dels varit att dessa domar är offentliga handlingar. Genom det aktiva valet att anonymisera individerna har de eventuella intrången studien innebär mildrats. Behovet att lokalisera, kontakta, informera och söka samtycke har inte ansetts vara i proportion med kravets betydelse för den här studien. Det finns däremot en medvetenhet att det hade varit önskvärt att finna ett samtycke. Samtidigt bör ovanstående krav ställas i ljuset av den tidsbegränsning som råder för genomförandet av studien.

4.7 Tillförlitlighet

I detta avsnitt kommer vi att diskutera uppsatsen tillförlitlighet genom att resonera kring hur vår egen förförståelse kan ha påverkat forskningsprocessen.

4.7.1 Förförståelse

Vår förförståelse är en aspekt som kan påverka studiens tillförlitlighet. I egenskap av två samhällsintresserade personer har vi följt med i den mediala LSS-rapporteringen. En av oss (Ivar Alonzo) har sedan tidigare, genom influenser från närstående som arbetat inom socialtjänsten och LSS-verksamheter, haft en allmänt kritisk förhållning till tillämpningen av Sveriges sociala välfärdssystem i sin helhet. Utformningen och rättstillämpning av LSS har gett upphov till huvudbry för en av oss. Lagens förmåga att tillhandahålla service till människor med funktionsnedsättningar har upplevts besvärande. Det är tack vare den här insynen och rapporteringen, i synnerhet i form av det refererade Uppdrag granskning-avsnittet, som har resulterat i att ett stort intresse för just den här frågan har vuxit fram. Vi är samtidigt medvetna om att infallsvinklar i den mediala presentationen kan riskera att förmedla en förenklad och ensidig bild, inte minst i en komplex och laddad fråga. Med den insikten till trots ställer vi oss ödmjuka inför tanken att rapporteringen har påverkat vår syn av LSS negativt. Vår förförståelse för hur tillämpningen av LSS-rättigheterna sker i

praktiken kan därmed ha påverkat resultatet och analysen omedvetet som medvetet. Den kritiska ansatsen kan ha skapat ett tunnelseende och lett till att observationer har givits oproportionerlig betydelse vilket i sin tur kan ha påverkat framförda resonemang och sedermera slutsatser.

Dessa förutfattade meningar som orsakats av både personliga övertygelser och influens från uppdrag gransknings reportage (SVT 2022) var dock påtagligt och något som vi lyckades uppmärksamma relativt tidigt i forskningsprocessen. Detta har lett till att vi aktivt har försökt hämma våra egna emotionella influenser under analysprocessen i syfte att hålla analysen objektiv i största möjliga mån.

4.8 Förtjänster och begränsningar

En av metodens förtjänster är hur den, genom applicering av ovannämnda teorier, kan ge en nyanserad bild av hur lagen blir tolkad och tillämpad i praktiken. En bild som kan förstås i relation till lagens åsyftade intentioner som kan finnas i lagtexten. Att genom innehållsanalysen ge utdrag från domar och förarbetena var för sig kan med hjälp av appliceringen av teorierna skapa en förståelse för hur lagen ser ut och hur den i praktiken blir tillämpad. Vidare kan det också bidra med en förståelse för hur kommunala tjänstemän inom socialt arbete och domare i förvaltningsdomstolarna som beslutar i rättsliga ärenden inte bara måste förhålla sig till lagtext men också hur de påverkas av samhällets förhållanden, olika former av kunskap och individuella värderingar.

Vid användningen av innehållsanalys synliggörs endast de teman som kodningsschemat ger utrymme för. Uppmärksamheten styrs av de förutfattade kategoriseringarna och tillåter inte att texten får tala för sig själv i sin helhet på grund av att forskarna redan från början styrs av på förhand bestämda problemområden (Boréus & Kohl 2018 s. 80). Denna metodologiska begränsning har påverkat denna studie på flera sätt. Då de valda kodningsteman är av kritisk natur har det varit avgörande i hur det empiriska materialet har blivit belyst. Andra potentiella teman som annars hade kunnat ge ett annat perspektiv på det empiriska materialet har därför uteslutits. Det har också avgränsat mängden material som undersökningen har kunnat använda sig av. I och med att analysen sker genom textutdrag och generella presentationer finns det risk för att det empiriska materialet blir satt ur sammanhang då domarna inte presenteras i sin helhet. Boreus och Kohl (2018 s. 82) nämner att en ytterligare begränsning

med innehållsanalysen är att betydelsen av ord och innehåll förändras över tid. I relation till denna undersökning har detta setts vara av relevans då materialet omfattas av en tidsram som sträcker sig över drygt 20 år. Det går dock att dra vissa jämförelser med hur lagen initialt är utformad och hur lagen har varit föremål för tolkning i en mer nutida kontext.

En ytterligare begränsning är hur vissa domar har blivit belysta och tolkade i större utsträckning i jämförelse med andra. Det är på grund av att det annars skulle leda till en alltför stor mängd av analysmaterial som hade inneburit att uppsatsens tillåtna ordantal hade överstigits.

4.9 Arbetsfördelning

Denna del kommer att vara kortfattad med anledningen att vi tillsammans suttit ihop och gemensamt producerat uppsatsen respektive avsnitt. Syftet med denna arbetsfördelning har varit att skapa en gemensam bild av hur vi ville redogöra arbetet.

5. Resultat och analys

I analysdelen kommer det att redogöras kring uttryck för både rättsliga och samhällliga normer som kan identifieras i materialet. För att skapa en förståelse för hur individers inflytande kan påverka rättsliga avgöranden vill vi analysera empirin utifrån några av de rättsliga normer som påverkar det tolkningsutrymme som beslutfattarna har att förhålla sig till. Det har därför skett en uppdelning mellan vad vi har sett som uttryck för "rättsliga normer" och "samhällliga normer".

5.1 Gällande rätt

I detta avsnitt systematiserar och tolkar vi gällande rätt utifrån en så kallad kartläggande rättsdogmatik. En variant av den rättsdogmatiska metoden som skiljer sig från den kritiska analysen av gällande rätt som analyserar förtjänster och framförallt de problem som anses uppstå med nuvarande rättsläge (Nääv & Zamboni 2018). En kartläggande rättsdogmatik anser vi är relevant då den skapar en förståelse för förutsättningarna att tolka och tillämpa personkretsarna enligt LSS.

5.1.1. De lege lata-resonemang

För det svenska rättssystemet har det rättsdogmatiska synsättet traditionellt varit dominant, genom vilket representerar en synnerligen restriktiv rättskällevärdelse (Gunnarsson 2010). Ur rättskällevärdelserna har metoder tagits fram där rättskällor viktas och ska arbetas efter, enligt Lars Björne (1991). Med rättskällorna som utgångspunkt *ska* lagstiftningen först och främst beaktas. I de inledande bestämmelserna för Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade går det i den första paragrafen att läsa att insatser för särskilt stöd och särskild service åt personer:

- “ 1. med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd,
2. med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom, eller
3. med andra varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder som uppenbart inte beror på normalt åldrande, om de är stora och förorsakar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen och därmed ett omfattande behov av stöd eller service.” (1 § LSS)

Denna inledande paragraf med de tre kategorierna, även kallad personkretsar, av funktionsnedsättning fungerar som en portalparagraf vilket utgör förutsättningarna för att en individ ska bedömas vara berättigad att ta del av lagens fastställda rättigheter. Den tredje personkretsen innefattar tre rekvisit: “Varaktigt fysiskt eller psykiskt funktionshinder som uppenbart inte beror på normalt åldrande”, “Stora och förorsakar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen” och därmed “ett omfattande behov av stöd och service”. Lagen är vagt formulerad i sin beskrivning av dessa tre rekvisit vilket kräver att gällande rätt behöver tolkas i form av rättspraxis, förarbetet m.m.

I förarbetena till LSS (prop. 1992/93:159 s. 56) ges det vägledande exempel på vad som ska ses som “betydande svårigheter i den dagliga livsföringen”:

“Med betydande svårigheter i den dagliga livsföringen menar jag att den enskilde inte på egen hand kan klara vardagsrutiner som t.ex. hygien, toalettbestyr, påklädning, mathållning, förflyttning inomhus och utomhus, sysselsättning eller att utföra

nödvändig träning eller behandling. Det kan också innebära att en person inte kan förstå och klara sin ekonomi. Andra svårigheter kan vara att kommunicera med andra. Det gäller både svårigheter att ta emot och att ge information och att samtala med andra direkt eller per telefon. Begreppet bör även kunna användas om en person på grund av funktionshinder löper risk att bli isolerad från andra människor“. - (prop. 1992/93:159 s. 56)

Lagen framhåller hur svårigheter med vardagliga bestyr som hushållsrutiner, hygien och individuellt underhåll, mat, förflyttning, rekreation med mera ska anses vara betydande. Utöver dessa omständigheter ska en individ anses ha betydande svårigheter i den dagliga livsföringen om den inte kan, på grund av sin funktionsnedsättning, kommunicera med andra. Om funktionsnedsättningen förorsakar risk för social isolering ska det också anses vara en betydande svårighet i den dagliga livsföringen. Vid beslut ska alltså basala, kommunikativa, rekreationella och/eller sociala aspekter beaktas.

Vidare redogör förarbetena hur betydande svårigheter i den dagliga livsföringen kan föreligga genom kluster av mindre funktionsnedsättningar:

“För människor med flera funktionshinder måste den samlade effekten bedömas. Små men flera funktionshinder kan i samverkan verka multiplicerande och därför sammantaget förorsaka betydande svårigheter” (prop. 1992/93:159 s. 169).

I propositionen redogörs följande i en specialmotivering:

“... Alla angivna rekvisit skall vara uppfyllda för att lagen skall vara tillämplig. Rekvisiten går dock inte att helt självständigt bedöma var för sig, eftersom de påverkar varandra... ” (prop. 1992/93:159 s. 168).

Detta innebär att rekvisitet "Betydande svårigheter i den dagliga livsföringen" inte ensamt kan avgöras då de tre rekvisiten influerar varandra. Det blir således svårt att endast granska ett rekvisit för sig. Dock har rekvisitet "betydande svårigheter i den dagliga livsföringen" en betydligt påverkan på det efterkommande rekvisitet " och därmed ett omfattande behov av stöd och service".

5.2 Rättsliga normer

Efter att ha tagit del av det empiriska materialet har två rättsliga normer lyfts fram som sedan med utgångspunkt i första paragrafen i LSS: (SFS 1993:387) och dess förarbete (prop. 1992/93:159) har analyserats.

5.2.1 Normen om rättssäkerhet

Den juridiska litteraturen belyser och betonar återkommande betydelsen av likabehandling och förutsebarhet. Att alla människor står lika inför lagen och att alla människor bär på samma värde är något som bland annat Sandgren (2004) beskriver som grundläggande rättsliga principer. Definitionen av rättssäkerhet är inte entydig men en allmänt vedertagen definition beskriver hur landets legala system har förordningar och rättsliga principer som ger den enskilda medborgaren ett skydd från samhällets godtyckliga ingrepp. Det kan innebära att oavsett vem medborgaren i fråga är eller vilken ställningen medborgaren i samhället har så sker juridiska bedömningar enligt ett likartat sätt. Med andra ord är likabehandling och förutsägbart två aspekter i begreppet rättssäkerhet (Åklagarmyndigheten 2023).

I HFD2 är bedömningen att det är ostridigt att J.P. omfattas av den tredje personkretsen i 1 § något som enligt Regeringsrättens mening inte finns anledning att ifrågasätta. Ur domens handlingar beskrivs J.P:s behov av stöd och service som ett behov av "viss hjälp med sin personliga hygien i samband med dusch, samt att han behöver hjälp med av- och påklädning. Vidare framgår att han behöver hjälp med att finfördela sin mat. Enligt SKL:s uppfattning bör även sistnämnda hjälpbehov anses avse de grundläggande behoven (hjälp med måltider). "–Vid en samlad bedömning finner SKL att J.P. har behov av hjälp avseende de grundläggande behoven...".

Ur beskrivningen att döma anses J.P. besitta förutsättningarna och förmågan att på egen hand klara av vissa vardagliga bestyr som anses vara en del av den dagliga livsföringen. I utredningarna beskrivs förmågan att självständigt förflytta sig inomhus och av arbetsterapeuten utlåtande går att läsa "Sammantaget fungerar han bra på en hög nivå". Behoven av hjälp och stöd och service är däremot i flera avseenden betydande, behov som är

hänförliga till den dagliga livsföringen. Av propositionen (prop. 1992/93:159 s. 54 & 168) framgår att den både kvalitativa och kvantitativa aspekter rörande antalet funktionsnedsättningar är något som ska beaktas. Även till synes mindre allvarliga sjukdomar och mindre skador kan innebära en stor funktionsnedsättning som ska bedömas förorsaka betydande svårigheter i den dagliga livsföringen och med det omfatta behov av stöd och service (prop. 1992/93:159 s. 168 f.). Den tolkning av den gällande rätten som har tolkats i J.P:s fördel i frågan kring personkrets har haft den kvantitativa aspekten i åtanke. Av utredningen framgår att J.P. själv klarar av förhållandevis mycket i vardagen men att behovet för ett till synes mindre stöd finns i så gott som alla avseenden. J.P. kan själv sätta sig upp i sängen och förflytta sig mellan säng och rullstol samt rullstol och toalett. Av säkerhetsskäl behöver han en person bredvid sig. Han går i trappor med stöd och han äter själv men behöver hjälp med att finfördela maten. Ett liknande mönster går att urskönja i behov rörande hygien, städ och matinköp där J.P. deltar så gott han kan. Isolerat kan dessa behov framstå som mindre men när behoven sammanvägs och förstås i sin kontext kan flertalet mindre behov förstås som ett större behov. Med logiken att ett plus ett inte alltid blir två kan Regeringsrätten avgörande förstås utifrån.

Den här logiken som förlitar sig på att blicken lyfts och förståelsen breddas är i flera domar frånvarande. I HFD6 beskrivs E.H:s förmågor och behov på ett likartat vis som i HFD2. E.H. behöver hjälp med att klä sig från midjan och nedåt. Hon tvättar sig självständigt men behöver hjälp ned i badkaret. Hon brer smörgåsar ibland men med kognitiva svårigheter förmår hon inte att tillaga varm mat. Högsta förvaltningsdomstolen fastslår att E.H. i viss utsträckning är i behov av hjälp för att klara av den dagliga livsföringen och att hennes funktionshinder är varaktiga och inte beror på normalt åldrande. Däremot anses inte hennes funktionshinder vara stora nog för att bedömas vara betydande. Skälen för avgörandet inte innefattas av ett vidare resonemang bakom domskälet. Frågor och funderingar kring hur sjukdomsbilden skall se ut för att kunna innefattas av rekvisitet i fråga är oundvikligt. En bristande röd tråd genom materialet är slående. Utredningen visar tydligt att behoven är flera. Utöver ovanstående beskrivning framgår att E.H. inte kan lämna bostaden utan hjälp eftersom risken är stor att hon faller ihop. Hennes kognitiva förmåga är nedsatt och hennes närminne är kraftigt nedsatt. Stelheten i hennes kropp gör att hon är i behov av hjälp i flera avseenden. Dessa behov kan isolerat tolkas som mindre behov men någon hänsyn till vad dessa behov sammanvägt innebär i praktiken för E.H. uteblir.

Att rättstillämpare förhåller sig till och tolkar lagen utifrån lagstiftarens syfte är en fråga om rättssäkerhet. Att flera av de rättsfall som utgör underlaget för den här studien i vissa avseenden indikerar på en bristande tolkning och tillämpning utifrån en rättslig princip att alla skall behandlas lika enligt lagen är inte förenligt med ett rättssäkert rättssystem. De sökandes livsförhållanden är lika många som antalet rättsfall vilket är en konsekvens av den komplexitet som finns i hur olika funktionsnedsättningar bör tolkas och värderas i sitt sammanhang som även omfattar yttre faktorer som påverkar den dagliga livsföringen. Rättskällorna kan därför inte vara av de omfattande slaget som fastslår gällande rätt i varje enskilt fall. Det är praktiskt otänkbart och inte en eftersträvansvärd rättsreglering. Rättskällorna måste däremot vara vägledande på ett adekvat vis. De ska vägleda rätten att fastställa rätt på ett förutsägbart vis, ett av rättssäkerhetens adelsmärken. Den bedömning som görs i ett antal av de domarna som utgör uppsatsens empiri framstår dels på egna ben men också som något slumpartat i jämförelse med andra av domarna. Något som i sin tur tyder på en bristande rättssäkerhet.

Hollander (1995) kunde genom sin studie visa att faktorer som socialpolitiska ideologier och kunskap påverkar tillämpningen av insatser. Bakgrunden till LSS som vi redogör i tidigare avsnitt i studien visar hur Sverige på 70-talet, genom socialpolitiken, ville bort från ett statligt ansvar med bristande hänsyn till individens behov vilket genom senare reformer, bland annat LSS, skulle resultera i att kommunerna anförtroddes med ett större ansvar. Detta skulle möjliggöra en bedömning utifrån ett miljörelaterat perspektiv där inte funktionsnedsättningarna skulle klumpas ihop utan förstås utifrån ett individuellt perspektiv.

Sedan LSS infördes har den socialpolitiska ideologin förändrats. I en utredning från 2023 vill staten överta huvudmannaskapet vilket enligt utredningen bland annat ska leda till bättre förutsättningar för arbetet mot felaktiga utbetalningar och välfärds kriminalitet (SOU 2023:9). En utveckling som går att återkoppla till det Altermark (2017) redogör kring där han menar på att omläggningen av politik legitimeras med hjälp av en retorik som beskriver de sociala rättigheterna som något som är under attack från välfärds kriminalitet. En mindre kostnad för reformen ska därmed förstås som en effektivisering och ett skydd och inte en nedjustering av rättigheterna. En prioritet som även synliggörs genom SOU 2012:6. Den politiska retoriken och direktiven från politiken kan medföra förödande konsekvenser för människor i behov av insatser enligt LSS. Kort efter att LSS trädde i kraft påbörjades en nedmontering med motiveringen att hejda kostnadsutvecklingen (prop. 1995/96:146). En kostnadsmedvetenhet

blir en felaktig fokusering för en reform där lagstiftningen inte skall låta kostnaden påverka beslutet av insats. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv riskerar den ideologiska övertygelsen att stoppa välfärds kriminaliteten att kollektivt bestraffa de personer som lever med en funktionsnedsättning som har rätt till och är i behov av LSS för att uppnå en levnadsnivå i likhet med andra människor.

I förarbetena till LSS går det att läsa:

“Alla personer med funktionshinder måste enligt min mening kunna tillförsäkras en god service och ett gott stöd oavsett var de bor. Den pågående utvecklingen mot att överföra ansvaret för offentliga verksamheter från central till lokal nivå och att uppgifter i vissa kommuner hänskjuts till lokala nämnder, kan gagna möjligheterna till en lokal anpassning av olika verksamheter. Utvecklingen har emellertid också visat sig leda till olikheter i kvaliteten på bl.a. stöd och service till personer med funktionshinder. Förutsättningarna vad gäller kompetens och resurser, liksom ambitionerna på handikappområdet, har visat sig variera kraftigt mellan kommuner och i vissa fall mellan lokala nämnder. Enligt min mening kan lagstiftningen på handikappområdet spela en viktig roll för att i ett allt mer decentraliserat samhälle åstadkomma jämlika levnadsvillkor” (prop. 1992/93:159 s. 49)

Den pågående utvecklingen att överföra ansvaret av offentliga verksamheter från central till lokal nivå går idag att förstå som en omvänd utveckling. Utvecklingen synliggörs bland annat genom ambitionen att återta det statliga huvudmannskapet (SOU 2023:9). Det kan också förstås som ett uttryck för att återta kontrollen av LSS. En lag som tillämpas på ett sätt som leder till brister där det från politikens sida talas om felaktiga mottagare av insatserna, något som Altermark (2017) forskat kring. Enligt vår mening bör arbetet med reformen utformas för att med största möjliga framgång garantera personer med funktionsnedsättningar de insatser som krävs för att uppnå ambitionen med reformen. I det material som utgör uppsatsens empiri finns flera domar med utdrag som redogör kring levnadsvillkor som på grund av funktionsnedsättningar ställer krav på hög kompetens och förståelse för att fatta beslut huruvida den sökande ska bedömas ha rätt till insatser enligt LSS. Dessa typer av utdrag kommer att förekomma senare i analysen. Utdraget ovan, från lagens förarbeten, visar på behovet av en stark och tydlig lagstiftning för att kunna garantera en decentraliserad modell där ansvar och skyldigheter läggs på de tjänstemän som i kommunerna kommer att

vara de som möter dessa människor och kan tack vare sin kompetens beredas ett handlingsutrymme att genom att se varje individ utifrån sina unika förhållanden, i sin unika miljö göra en rättssäker bedömning.

5.2.2 Normen om legalitetsprincipen

I prop. 1992/93:159 medges de svårigheter som uppstår i att i varje enskilt fall bedöma tillhörighet till personkretsarna. När förutsättningarna är komplicerade och tveksamheter råder kring omfattningen av stödbehovet eller sambandet mellan funktionsnedsättningen och stödbehovet kan, med den sökandes samtycke intyg från professionella inhämtas från sjukvården, barnhälsovården, barnomsorgen, skolhälsovården, socialtjänsten med flera (prop. 1992/93:159 s. 57). I HFD6 ger en läkare ett utlåtande och ger i sin bedömning uttryck för att E.H. inte på egen hand klarar av att sköta sin stomi och är i behov av hjälp med nedre toalett, det vill säga intymhygien av könsorganet och de närliggande områdena. Från kammarrätten går det att läsa att E.H. inte klarar av vardagliga rutiner som toalettbestyr, mathållning samt att ta sig runt utanför sitt hem utan stöd. Tillståndet har försämrats och det finns ett behov av att byta stomipåse i genomsnitt vid tre till fyra tillfällen per dygn. När som helst under dygnet kan även stomiplattan lossna. Kammarrätten går inte in på följderna och vad ett uteblivet stöd skulle innebära i den dagliga livsföringen för den sökande. Beskrivningen behöver inte beskrivas mer ingående för förstå för den verklighet som är E.H:s liv. Kammarrätten väger samman de rådande omständigheterna och bedömer att E.H. omfattas av alla uppställda rekvisit. Högsta förvaltningsdomstolen gör däremot en annan tolkning som föranleder att överklagandet bifalls. I skälet för avgörandet hänvisar till ADL-bedömningen, utförd av en arbetsterapeut, som bland annat gör bedömningen att E.H. själv kan gå på toaletten. En bedömning som kammarrätten inte delade där det anser att E.H. inte klarar av sina toalettbestyr, trots att E.H. klarar av att gå på toaletten utan stöd.

En tydlig intention framgår av propositionen: "Också funktionshinder som för en utomstående kan verka ha mindre konsekvenser, kan för den enskilde förorsaka betydande inskränkningar i det dagliga livet och medföra behov av särskilda stödinsatser. Det kan t.ex. gälla för människor med vissa s.k. medicinska handikapp. Vissa mag- och tarmsjukdomar kan t.ex. medföra behov av täta tarmtömningar..." (prop. 1992/93:159 s. 55).

Alldeles oavsett hur toalettbestyr definieras och huruvida stomiopererade i behov av skötsel kan innefattas är det otvivelaktigt så att E.H:s behov att få behovet att tömma sin tarm tillgodosett. Av propositionen citerad ovan är det här en problematik som kan förorsaka betydande inskränkningar i det dagliga livet och medföra behov av särskilda stödinsatser. Kan det vara så att Högsta förvaltningsdomstolen saknar förståelse för funktionsnedsättningens omfattning och dess konsekvenser? Det går varken att fastslå eller utesluta. Är domslutet föremål för en godtycklig bedömning som inte ger den genomförda utredningen tillräckligt med hänsyn? Den som skulle påstå detta kan anses ha fog för sina tvivel precis som den som anser att rätten inte återspeglar de rättskällor som ska vägleda rätten i vad som bör anses vara gällande rätt.

5.3 Samhälleliga normer.

Samhälleliga normers påverkan på de rättsliga besluten kommer diskuteras i detta avsnitt. Enligt vår mening är det av stor vikt att uppmärksamma hur domarna mer än sällan explicit uttrycker vilka aspekter som beaktas vid avgörandet om huruvida individen har betydande svårigheter i den dagliga livsföringen eller inte. Diskussionen kommer därav att grunda sig på innehåll från empirin som både är explicit och implicit. Analysen kommer att utgå från de kommunala utredningarna som framgår i domarna och/eller domstolarnas ställningstaganden kring rekvisitet "betydande svårigheter i den dagliga livsföringen".

5.3.1 Norm om ålder

I detta avsnitt kommer alla domar att bli refererade till, varav tre specifika domar från HFD kommer att belysas och diskuteras utförligt. Anledningen till detta är att det kan finnas både explicita och implicita faktorer som indikerar på en rådande norm om vad som förväntas av barn, vuxna och äldre och hur det kan påverka tolkningen av rekvisitet "betydande svårigheter i den dagliga livsföringen".

I HFD1 och HFD3 var den enskilde gravt synskadad varav båda inte bedömdes tillhöra personkrets 3 med anledning att de inte ansågs ha betydande svårigheter i den dagliga livsföringen. Härnäst kommer domens avgörande av deras situation att framställas. Det kan

påpekas att dessa två domar kom från två personer som levde tillsammans. Utredningen i HFD1 och HFD3.

HFD1:

“H.S., som vid tiden av ansökan var 81 år, sammanbor med A.H., som också är gravt synskadad. H.S. hade färdtjänst men ingen hjälp av hemtjänsten. Paret klarade av den dagliga skötseln av hemmet själva. H.S. kunde, om det inte var dåligt väder, handla i närbelägen livsmedelsaffär. Han klarade av att gå ut i närheten av bostaden där paret har bott i över 30 år, men behövde hjälp när han skulle längre bort. Han behövde också hjälp med att läsa bl.a. post”.

HFD3:

“A.H., som vid tiden för ansökan var 79 år, sammanbor med H.S. som också är gravt synskadad. A.H. hade färdtjänst men ingen hjälp av hemtjänsten. Paret klarade av den dagliga skötseln av hemmet själva. A.H. gick ogärna ut ensam. Tillsammans med H.S. kunde hon gå ut i närheten av deras bostad, där paret bott i över 30 år. H.S. kunde, om det inte var dåligt väder, handla i en närbelägen livsmedelsaffär. A.H. behövde hjälp när de skulle längre bort. Hon behövde också hjälp med att läsa post”.

Även i domen HFD8 var ålder en betydande faktor vid bedömningen. I denna dom var det fråga ifall ett fyraårigt barn som var totalt hörselnedsatt skulle tillhöra personkrets 3. Barnets förälder stod för barnets talan och yrkade på att barnet inte kunde kommunicera med andra barn på ett sätt som icke-hörselnedsatta barn kan och att det stor del av familjens dag går åt till att ha uppsyn över barnet. HFD bedömde att barnet, men hänsyn till åldern, skulle få tillhöra personkrets 3 då det ansågs föreligga betydande svårigheter i den dagliga livsföringen. I HFD8:s utredning stod följande:

“När det gäller omfattningen av de betydande svårigheter som förorsakas ett hörselskadat barn står det klart att ett sådant funktionshinder medför många svårigheter i den dagliga livsföringen. Det är av avgörande betydelse för ett barns utveckling att de har möjlighet att kommunicera med andra. Det är uppenbart att det föranleder särskilda svårigheter att tillgodose detta behov hos ett hörselskadat barn och att det är ofrånkomligt att funktionshindret kommer medföra svårigheter i den dagliga livsföringen. Som Socialstyrelsen påpekat kan ett dövt barn inte obehindrat

leka med andra barn när språket börjar få betydelse för lekarna utan barnet måste ofta ha hjälp av föräldrarna eller något av sina syskon som tolk. Vidare finns begränsande möjligheter att ordna lämplig barnpassning. Även i övrigt är det svårt för ett hörselskadat barn och dess familj att i det dagliga livet kunna leva som andra”.

Vad gäller lagens (LSS) ställningstagande till ålder står det att lagens rättigheter huvudsakligen ska omfatta barn, ungdomar och vuxna i yrkesverksam ålder men att individer vars ålder överstiger över den allmänna pensionsåldern i vissa fall ska få tillhöra personkrets 3 om funktionsnedsättningen inte har berott på normalt åldrande (prop. 1992/93:159 s. 56). Genom att applicera Hydéns normmodell (2002) kan det förstås på så sätt att besluten har påverkats av det etablerade systemvillkoret (SM), vilket både är rättssystemets krav på rättssäkerhet, att hänvisa till lagens förarbeten samt att ta ett beslut som är enligt med lagens syfte. Vad som då synliggörs är normen om, som propositionen fastslår, att äldre personer med funktionsnedsättning inte anses ha samma rätt till insatser om stöd och service i sin vardag jämfört med barn, ungdomar och vuxna i yrkesverksam ålder. På grund av sin ålder fräntas de rättigheter som insatser enligt LSS ska garantera. I HFD1 och HFD3 förelåg det alltså ett systemvillkor som redan från början satte dem i underläge på grund av deras ålder. Även i HFD8 kan vi se hur beaktandet av den enskildes ålder har legat till grund för beslutet, varav domarna har valt att lägga vikten på barnets oförmåga att kommunicera med andra och vilka konsekvenser det kan få för barnets utveckling. Denna norm kan urskiljas idag, år 2023, hur exempelvis barnkonventionen har antagits i den svenska lagstiftningen som stärker barns rättigheter. Samtidigt som betydelsen av barnens rättigheter i samhället kan förstås som något som värderas tyngre idag kan det samtidigt uppmärksammas att det råder en samhällsdebatt om pensionärers/äldres människors minskade rättigheter i samhället. Detta kan alltså förstås som en del av systemvillkoren (SM) som påverkat lagstiftningens utformning.

Utöver domarna HFD1, HFD3 och HFD8 kan det observeras hur det i de resterande tio domarna saknades information om den sökandes ålder vid avgörandet. Utöver konstaterandet att funktionsnedsättningen inte ansågs vara orsakad av normalt åldrande kan ålderns uteblivande därför ses som ett tecken på hur de resterande domarna hade rättighetssökande som befann sig i yrkesverksam ålder, vilket i sig inte lämnar några avtryck i domstolsbeslutet om det förelåg betydande svårigheter i den dagliga livsföringen.

Vidare kan domarnas egna normer om äldre ha påverkat beslutet. I och med att äldre personer inte helt har varit uteslutna finns det utrymme för dem att tillhöra personkretsen, vilket gör att beslutet tas med bakgrund av normer. Domarna kan ha gjort sin bedömning utifrån sina egna kunskaper (K) och kan ha haft normativa föreställningar om individer som är 81 respektive 79 år gamla, och att vara oförmögen att bege sig utomhus och/eller läsa post inte ses orsaka betydande svårigheter i den dagliga livsföringen. Att endast vara begränsad till sitt hem och närliggande utomhusmiljö kan ha varit en normativ syn på vad som kan förväntas av en 81-årig man med synnedsättning. Lika normer om äldres behov av att handla kläder kan också ha förelegat. Oförmågan att kunna gå ut och handla egen hand i HFD3 kan hos domarna förväntats av från en kvinna som är 79 år, varav det kan ha ansetts som något icke-märkvärdigt vid bedömningen. Det är värt att anmärka är att det inte hänvisades till det stycket som propositionen tar upp om äldre i HFD1 och HFD3, varav de sökandes ålder i HFD1 och HFD3:s kan ha haft en implicit påverkan på beslutet. Anledningen till att åldern kan ha haft en implicit påverkan är på grund av hur K-variabeln också omfattar "tyst kunskap" (Hydén 2002 s. 285). Exempel på tyst kunskap kan vara social och kommunikativ kompetenser, således det som inte uttryckligen sägs men som ändå har betydelse i normbildningen (ibid). Detta kan möjligen ha påverkat beslutet om det nu finns utrymme för domarna att få tolka omständigheterna utifrån sina egna världsuppfattningar och normer. Det argument som tidigare nämnts om hur HFD1 och HFD3 redan från början var i ett underläge på grund av sina åldrar som äldre kan också appliceras i HFD8 då individen hade ett försprång i att erhålla insatser på grund av sin unga ålder. Bortsett från propositionens uttalade syfte att värna för bland annat barn kan domarna haft kunskap om konsekvenser som bristande utveckling kan ha på barn och att det kan ha varit något att intuitivt beakta. Viljan (V) kan då beskrivas som viljan att ta beslutet om avslag i HFD1 respektive HFD3 och viljan att bevilja i HFD8 då domarnas värderingar var en bidragande faktor i tolkandet att det vara en korrekt bedömning.

5.3.2 Normen om vad som förväntas av den funktionella kroppen

I detta avsnitt kommer det att diskuteras hur det sker ett övervägande av i vilken utsträckning personen erfarar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen som konsekvens av funktionsnedsättningen. Utöver ålderns påverkan kan det observeras hur kroppen, fysiskt och/eller psykiskt, i domarna förutsätts kunna klara av vissa saker på egen hand. Nils Jareborg (1975) menar att vissa rekvisit är av en normativ och värderande karaktär.

“Betydande svårigheter i den dagliga livsföringen” kan förstås som ett sådant rekvisit. I praktiken kan det innebära en normativ förväntning att reda sig själv i en högre utsträckning vilket kräver mer och/eller fler påtagliga funktionsnedsättningar hos den sökande. I domslut där personens funktionsnedsättning inte bedöms vara tillräckligt omfattande för att innefattas i personkrets 3 enligt paragrafens rekvisit “betydande svårigheter i den dagliga livsföringen” innebär det att funktionsnedsättningen själva existens affirmeras men att nedsättningen inte anses vara tillräckligt betydande. Det blir således graden av brottet mot denna norm som avgör om personen får hjälp eller inte i form av LSS-insats.

I domen HFD1, HFD3, HFD6, K1, K2 och K5 fick alla ett erkännande av att deras funktionsnedsättningar existerade. Men efter HFD respektive kammarrättens utredning ansågs svårigheterna i deras vardag inte vara tillräckliga för att kunna se behoven orsaka betydande svårigheter i den dagliga livsföringen.

I HFD6:s utredning framkom det att den enskilde hade kognitiva svårigheter som följde av ett flertal blodproppar i hjärnan som ledde till brister vid utförandet av vardagssysslor samt att den led av Afasi. Hon behövde också hjälp med pedikyrt, städning, matlagning och inköp av varor. Den enskilde var också stomiopererad och behövde hjälp med att byta både stomipåse och stomiplatta. I HFD:s utredning sas följande:

“E.H. behöver i viss utsträckning hjälp för att klara den dagliga livsföringen... Enligt Högsta förvaltningsdomstolen mening kan hennes funktionshinder emellertid inte anses vara stora och förorsaka betydande svårigheter”.

Det uttrycks hur personen anses behöva hjälp i sin vardag men att det ändå HFD valde att lägga vikten på de aspekter som hon till viss del kunde klara av kunde klara av, vilket huvudsakligen var saker begränsade till saker inuti hemmet.

I K5 framkommer att M.G., en person med synnedsättning, hade problem att orientera sig utomhus och i trafikerade miljöer. Utredningen i K5 uttryckte:

“ Det framgår dock att även att hon på egen hand klarar av att bl.a. sköta hygien, på-och avklädning, förflyttning i hemmet, laga viss mat, sköta vissa hushållssysslor så som att dammsuga på golvet och att kommunicera med punktskrift”

Utifrån Hydéns normmodell (2002) existerar denna norm inom de systemvillkor (SM) som sätter ramarna för beslutens utfall, exempelvis organisatoriska regler och lagar. Då det i propositionen redogörs om vilka vardagliga företeelser som en individ ska ha svårt med, exempelvis hushållssysslor, toalettbesök, för att anse ha betydande svårigheter i den dagliga livsföringen (prop. 1992/93:159 s. 56) blir det dessa aspekter som avgörandet ska hänvisa till. Det som vi lade märke till är hur den enskilde i båda domarna saknade förmåga att på egen hand utföra skilda aspekter av vardagen, vilket i HFD6 var toalettbestyr i form av stomiskötsel och K5 var vistelse utomhus, men efter en sammanvägd bedömning har personen ansetts vara fungerande de flesta andra avseenden. Det blir här normmodellens variabel om kunskap och kognition (K) kan hjälpa till att förstå handlandet. Då Kunskapsvariabeln innefattar domarnas verklighetsuppfattning, utbildning, erfarenhet, och personliga egenskaper och hur det kan påverka denna lagtolkning. Det som beslutsfattarna i dessa domar har valt att hänvisa till i sitt beslut om avslag är att båda individerna kroppsligt fungerar, i alla fall till viss del, i sitt hem, oavsett om det är själv eller med hjälp av partner. Som nämnt i kapitel 6.2.2, där HFD6 redan diskuterats ur ett juridiskt perspektiv, kan det ses som självklart att stomipåsehantering, vilket ersätter kroppens "normala" sätt att tömma kroppens tarminnehåll, kan det tyda på en uppfattning om att stomipåseunderhåll och toalettbesök är något som är separata funktioner. Dock är detta sällan fallet, vilket kan tyda på en bristande kunskap hos beslutsfattarna om stomioperationer och underhållet av ingreppets natur.

När det kommer till K5 har individens behov av hjälp med att vistas utomhus också ansetts inte vara tillräckligt då den enskilde på egen hand kunde klara av vardagsbestyr i hemmet. Det skulle kunna förstås utifrån K-variabeln i domen K5 kan vara hur det kan ha funnits en bristande kunskap om betydelse av rörelsefriheten för en person med synnedsättning. Det är i denna dom, K5, som beslutet vidare kan förstås genom att titta på normmodellens vilja-variabel (V). Då denna variabel handlar om motiv, intressen, moral och samvete m.m. kan beslutet att förbise den enskildes oförmåga att vistas utomhus kan en vilja, eller ett motiv, att förbise denna faktor genom att hänvisa till individens förmåga att klara av hushållsbestyr (trots att den enskilde inte yrkade något om oförmåga till att utföra vardagssysslor) legat bakom beslutet. I HFD1 och HFD3, som nämns ovanför kapitelavsnittet 6.4.1., kan detta mönster också urskiljas; hur individens oförmåga att vistas utomhus inte ses orsaka betydande svårigheter i den dagliga livsföringen på grund av att den annars fungerar självständigt inuti sitt hem.

I domarna HFD2, K1 & K4 beskrev rätten de sökandes livssituation på ett liknande sätt och påpekade de aspekter av de vardagliga bestyren som fungerade. Dock skilde sig dessa domar från de ovan nämnda då de sökande fick beviljat inträde till personkretsen, vilket vidare kan ses som ett uttryck för hur normens K-variabel och dess inflytande i beslutet. Ett viktigt tillägg är hur de domar som fick beviljande tydligt kunde redogöra hur mer eller mindre alla företeelser i deras vardag var starkt bristfälliga. Domarnas kunskap om de sökandes funktionsnedsättning, samt utsträckningen av svårigheterna som normalt förekommer, kan således ses ha gett ett större utrymme för förståelse av funktionsnedsättningens konsekvenser i domarna HFD2, K1 & K4.

Normen kan därför ses vara hur det finns en förväntan på att människan ska klara av majoriteten av sina basala behov och hur en dysfunktionell aspekt inte anses vara tillräckligt för att anses tillhöra personkrets 3. Samtidigt är det, enligt vår mening, en norm som saknar förutsägbarhet, vilket också har framhållits i forskning (Vahlne Westerhäll 2012).

Skiljaktig mening - ett tydligt uttryck för skillnader i Vilja och värdering (V)

I detta stycke kommer endast en dom att bli refererad av anledningen att det var den enda domen med en skiljaktig mening med ett utvecklat resonemang om varför domaren inte delade majoritetens uppfattning. Dock har vi valt att belysa det av anledningen att det är en skiljaktig mening som, till skillnad från alla andra domar, kan ses ge uttryck för modellens vilja-variabel

I domen K2 var det fråga om en person med andningssvårigheter på natten ansåg ha betydande svårigheter i den dagliga livsföringen. Domstolen beslutade om att den enskildes funktionsnedsättning inte orsakade sådana betydande svårigheter i den dagliga livsföringen att hen skulle tillhöra personkrets 3. Det som kan vara av intresse, ur ett normperspektiv, var hur domen innefattar en skiljaktig mening kring domslutet. Den skiljaktiga meningen löd:

“ D.A:s funktionsnedsättning medför att han inte kan sova utan att någon annan person aktivt vakar över hans andning. Enligt min mening får hans funktionshinder anses orsaka betydande svårigheter i den dagliga livsföringen. Att svårigheterna främst visar sig nattetid saknar betydelse för den bedömningen...”

Hydén normmodell (2002) kan appliceras genom att titta på den skiljaktiga meningen som ett uttryck av hur individen följde en norm som de resterande nämndemännen och/eller domare i fallet gjorde. Alla som avgjorde målet omfattas av domstolens ramar, vilket i detta fall bli systemvillkor (SM), som i sin tur innefattar en domares skyldighet att ta ett beslut. Systemvillkoret ger också möjlighet för domare som inte delar den bedömning majoriteten av domarna gör att uttrycka sin skiljaktiga mening i domen. Den meningsskiljaktiga domaren kan anses ha följt en norm som skiljde sig från de andra två domarna när det kom till dennes vilja och värdering (V) samt kunskap och kognition (K). Då vilja och värderingar är den beståndsdel av normen som innefattar aspekter som moral, etik och ideologiska övertygelser, hade den meningsskiljaktiga domaren en annan övertygelse om vad som skulle anses vara betydande svårighet i den dagliga livsföringen. Vidare kan det argumenteras att den meningsskiljaktiga domaren kan ha haft en annan kunskap (K) om D.A:s funktionsnedsättning och dess konsekvenser.

5.3.3 Från det kollektiva till det individuella - Normen om det individuella ansvaret

I jämförelse med analysens ovannämnda teman kommer detta tema vara relativt koncist och inte gå in lika djupt och nära i form av textutdrag. Men med detta tema vill vi synliggöra en samhälls norm som genomsyrar den sociala välfärden i sin helhet, nämligen individens skyldighet att ansöka om hjälp för att kunna få stöd.

Förskjutningen mot ett ökat individuellt ansvar sedan LSS trädde i kraft är synligt ur flera hänseenden. Jakob Hydén belyser i en artikel att det ökade individuella ansvar i allt högre utsträckning påverkar individens ansvar att finna arbete för att nämna ett exempel (Hydén 2018). I lagens förarbeten betonas vikten av att individen själv ansöker om insatser enligt LSS (prop. 1992/93:159 s. 176). Konsekvensen av propositionens formulering kan vara att de personer med funktionsnedsättning och svårigheter att uttrycka sig eller föra sin egen talan kan leda till att lagens rättigheter inte gör individen något gott. Dessa aspekter leder till att de personer som ansöker om stöd enligt LSS kan riskera att bli utlämnade till beslutsfattande myndigheters goda vilja och den kunskap som kommunernas tjänstemän som handlägger dessa ansökningar besitter. Erlandsson (2014) menar att LSS vilar på en målrationell modell, något som kräver andra kunskaper än de juridiska kunskaperna. Om LSS är styrd av mål, likt Erlandsson menar att den är, så anser vi att mer kunskap behövs för att förmedla den förståelse för de behov de sökande individerna har. I flera av domarna som utgör denna

studier empiri framgår de kommunala utredningarna som trots att de påvisar flera samt stora brister i den dagliga livsföringen inte anses tillräckliga för att fastslå att individen tillhör den tredje personkretsen i LSS. Individen ska i en hög utsträckning klara av saker och ting själv. Lagen i sin helhet kan anses utgå från en norm om att människor ska klara sig själva och om inte så är fallet så ska de klara av att göra anspråk på sina rättigheter. Stöd och service ska ges till individer som bryter mot denna norm. Att begreppet "betydande svårigheter i den dagliga livsföringen" förklaras i lagens (LSS) förarbete betyder att det finns en normativ uppfattning om vad individen vanligtvis bör klara av i vardagen. Exempelvis olika brister i förmågan att exempelvis kunna gå på toa, röra sig i hemmet och utomhus, hygien, att kommunicera m.m. (prop. 1992/93:159 s. 56) blir då själva normbrottet i och med att individen saknar förmågan att på egen hand utföra dessa basala behov. Normen om det kollektiva ansvaret som är en del av svenska modellen kan därmed förstås som en norm som har förskjutits mot en norm som betonar det individuella ansvaret. Något som ter sig motstridigt i förhållande till det grundläggande ansvaret för förverkligandet av målet som möjliggör den eftersträvade delaktigheten och jämlikheten. Det skulle enligt direktivet vila på samhället som specificeras som stat, landsting samt kommun. Fastställandet av det kollektiva ansvaret var i och med det påtagligt (dir. 1988:53).

6. Avslutande diskussion

Bakom den samhällsliga utvecklingen och det socialpolitiska arbete som 1993 resulterade i reformen LSS fanns en vilja att främja jämlikhet i levnadsvillkor och ge en full delaktighet i samhällslivet för de personer som omfattas enligt LSS 1 §, som tack vare LSS även skulle inkludera den nya grupp människor som skulle omfattas av paragrafens tredje punkt. De storslagna och ur en historisk kontext generösa ambitionerna fastställdes. I 5 § LSS uttrycks de på följande vis:

“Verksamhet enligt denna lag skall främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för de personer som anges i 1 §. Målet skall vara att den enskilde får möjlighet att leva som andra.”

För att anses vara berättigad de rättigheter som lagen reglerar och för att ges möjligheten att leva som andra i enlighet med reformens högt ställda ambition kräver rättsregeln att den

sökande uppfyller samtliga respektive rekvisit tillhörandes någon av de tre punkterna som utgör personkretsarna. I de mål där de sökande inte uppfyller samtliga krav för att omfattas av personkretsen rekommenderas den sökande att vända sig till insatser enligt Socialtjänstlagen, som på ett fundamentalt vis skiljer sig från LSS. Insatser enligt LSS skall ge den enskilde goda levnadsvillkor medan insatser enligt Socialtjänstlagen behöver ge den enskilde skälig levnadsnivå (SoL 2001:453 & LSS 1993:387). Formuleringarna illustrerar de skilda ambitionsnivåer som lagstiftaren syftat till att uppnå. Det innebär, menar vi, att rättsregeln i 1 § LSS behöver formuleras så att den på ett rättssäkert vis inkluderar de grupper människor i enlighet med lagstiftarens ambition. I relation till LSS erbjuder alternativet insatser med en lägre standard för de människor som på grund av sin funktionsnedsättning inte har möjligheten att uppnå levnadsvillkor likt andra människor.

Vår uppfattning är att rekvisiten tillhörande primärt den första men även den andra personkretsen inte i samma utsträckning som den tredje personkretsens rekvisit ger utrymme för oklarheter i tillämpning. Den tredje punkten består av rekvisit som på grund av sin formulering blir värderande vilket förutsätter tolkningar av komplexa livsförhållanden. Formuleringar som "stora" funktionshinder som förorsakar "betydande svårigheter i den dagliga livsföringen" som därmed innebär "omfattande behov" av stöd och service är trots den vägledningen som finns i vår mening inte tillräcklig. Våra invändningar är varken oprövade eller unika. I propositionen där LSS föreslås ges bland annat remissinstanser utrymme att uttrycka eventuella invändningar. För punkt tre går att läsa:

“Många remissinstanser är kritiska till framför allt rekvisitet "ett omfattande stödbehov", men även till begrepp som "stora" och "betydande". De handikappades riksförbund (DHR), Neurologiskt handikappades riksförbund (NHR), Riksförbundet för rörelsehindrade barn och ungdomar (RBU) och Tandvårdsskadeförbundet vill stryka "stora" i rekvisitet "stora och varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder". Svenska läkareförbundet framhåller betydelsen av samhällsinsatser även för personer som inte har etablerat stora funktionshinder eller betydande svårigheter i den dagliga livsföringen men där ett uteblivet stöd kan få allvarliga konsekvenser.” (prop. 1992/93:159 s. 51-52)

I problemformuleringen presenteras statistik som visar på skilda utvecklingar när de tre personkretsarna särredovisas. Visserligen har direktiv i efterhand tillkommit men

lagstiftningen har förblivit densamma. Antingen har behoven av stöd drastiskt minskat för den tredje personkretsen eller så har snävare tolkningar av rättsreglerna resulterat i en snävare rättstillämpning och inkludering. Vår åsikt är att det senare alternativet framstår som mer sannolikt. Vi delar Westerbergs (2017, 2. 56) bild som menar att beslut om tillhörighet i den tredje personkretsen i praktiken är restriktiv i relation till ambitionen med reformen LSS. Det kan ses hur individer som har en viss typ av funktionsnedsättning, exempelvis neuropsykiatriska och kognitiva funktionsnedsättningar, grav synnedsättning och dövblindhet har i större del hamnat utanför personkretsen. Westerberg anser att detta är på grund av att förarbetena (prop. 1992/93:159) redan från början inte har lyckats precisera de svårigheter som personer med dessa funktionsnedsättningar upplever. I vår process att söka och identifiera relevant material noterade vi att vi inte lyckades finna något avgörande till fördel för en synskadad sökande som inte var i behov av stöd vad gäller kommunikation. Det gäller mål från kammarrätten och Högsta förvaltningsdomstolen. Vi menar att det visar på den bristande förståelsen för ett utanförstående från vad lagens rättigheter kan innebära. Westerberg menar att lagens beskrivning borde utvecklas för att kunna ge större möjlighet att få tillhöra den tredje personkretsen för individer med dessa funktionsnedsättningar (ibid s. 57). Vi kan inte annat än instämma med Westerbergs; att det finns ett behov av att omformulera rekvisiten i syfte att kunna erbjuda stöd till fler individer som lever med synskador och andra mer svårbedömda funktionsnedsättningar.

Utifrån de teoretiska utgångspunkterna har vi tillskansat oss en större förståelse kring hur det inte bara har varit en trend av restriktiv och snäv tillämpning i LSS-ärenden utan även hur det redan i förarbetena av lagen kan hittas brister som gör det möjligt för beslutsfattarna att göra dessa restriktiva tolkningar. Dessutom kan samhällliga normer påverka beslutet beroende på bland annat ställningstagande om ålderns betydelse som inte endast genomsyrar normer i samhället om ålderns betydelse men som också ges uttryck för genom lagen i sig. Människor med komplexa medicinska funktionsnedsättningar kan få avslag med anledningar som kan tolkas härstamma i en brist på kunskap hos domarna. Betoningen i domskälen läggs på de aspekter som den sökande klarar av självständigt. Svårigheterna som omöjliggör för individen att kunna "leva som andra" hamnar således i skymundan. Detta framstår som en motstridighet när lagen ska syfta att hjälpa människor som inte klarar sig självständigt. Ett konkret förslag på vidare forskning från vår sida är att göra en liknande undersökning fast genom intervjuer av domare från Högsta förvaltningsdomstolen och kammarrätten. Eftersom denna studie har genomförts genom att analysera domars innehåll utifrån domslut i textformat

har den inte kunnat synliggöra resonemang som annars skulle kunna ses genom mänsklig interaktion i form av intervjuer. En sådan potentiell studie hade kunnat vidareutveckla analysen av resonemang genom applicering av normteori. Vi anser även att det finns ett behov att undersöka varför kommuner i en högre utsträckning väljer att tolka och tillämpa en snävare tillgång till insatser enligt LSS när kommunerna har möjligheten att välja en mer generös väg. Finns det en utveckling att rättspraxis och andra vägledande domar tillskrivs för stor påverkan på den individuella bedömning som kommunerna skall göra i varje enskilt fall?

Referenslista

Agell, Anders (2002) Rationalitet och värderingar i rättsvetenskapen. Med en exkurs om rättsvetenskapen i Sverige. *Svensk juristtidning* Vol. 87, s. 243-260

Alexius Borgström, Katarina (2009) Kapitel 2 Rättsdogmatik

Alexius Borgström, Katarina & Hollander, Anna (red.). *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Altermark, Niklas (2017). *Hur legitimeras socialpolitiska besparingar?* Socialvetenskaplig tidskrift 2017:2

Altermark, Niklas, Nilsson, Hampus (2018). Att skapa ett kostnadsproblem: Hur har nedskärningarna inom den personliga assistansen legitimerats? Altermark, Niklas, Knutsson, Hans & Svensson Chowdhury, Matilda (red.) (2018). *Forskning om personlig assistans: en antologi*. Stockholm: KFO Personlig assistans

Baier, Matthias & Svensson, Måns (2009). *Om normer*. 1. uppl. Malmö: Liber

Bengtsson, Hans (red.) (2005). *Politik, lag och praktik: implementeringen av LSS-reformen*. 2. [rev. och uppdaterade] uppl. Lund: Studentlitteratur

Björne, Lars (1991). *Nordisk rättskällelära: studier i rättskälleläran på 1800-talet*. Stockholm: Institutet för rättshistorisk forskning

Boréus, Kristina & Kohl, Sebastian (2018). Kapitel 2 Innehållsanalys. Boréus, Kristina & Bergström, Göran (red.). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 4. [omarbetade och aktualiserade] uppl. Lund: Studentlitteratur

Bryman, Alan (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 3. uppl. Stockholm: Liber

Dir. 1988:53. *Samhällets stöd till människor med funktionshinder*. Stockholm: Socialdepartementet

Dir. 1988:65 *Tilläggsdirektiv till kommittén (S 1988:03) om samhällets stöd till människor med funktionshinder*. Stockholm: Socialdepartementet.

Dir. 1990:24 *Tilläggsdirektiv till kommittén (S 1988:03) om samhällets stöd till människor med funktionshinder*. Stockholm: Socialdepartementet

Drobak, John N. (2006) Norms and the law *Cambridge University Press* pp. 1-10 doi: 10.1017/CBO9780511617720.001

Erlandsson, Lennart, (2014). *Rätt, norm och tillämpning - En studie av normativa mönster vid beslut enligt LSS på tre arenor*. Doktorsavhandling. Lund. Tillgänglig på internet: <https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/3673433/4436180.pdf>

Funktionsrätt Sverige (2020) *Återupprätta LSS intentioner*
<https://funktionsratt.se/funktionsratt-ratten-att-fungera-i-samhallet-pa-lika-villkor/lss-lagen-om-stod-och-service/> [Hämtad 2023-05-21]

Försäkringskassan (2016) *Hur kan Försäkringskassan bli bättre på att motverka fusk och oegentligheter med assistansersättning?* (Socialförsäkringsrapport 2016:8).

Grane, Per Ola, Ström, Staffan & Adolphson, Eva (2013). *55, 65, 75? I huvudet på en blivande pensionär*. Stockholm: Alecta
(https://www.alecta.se/globalassets/dokument/rapporter/i_huvudet_pa_en_blivande_pensionar.pdf) [Hämtad 2023-05-15]

Gunnarsson, Åsa (2010). Valfärdsrätt och kunskapskällor. *Nordisk socialrättslig tidskrift*. Nr. 1-2, s. 25-32. Stockholm.

Handikapporganisationernas centralkommitté (HCK) (1972). *Handikappsamverkan*. Stockholm: HCK

Hellner, Jan (2001). *Metodproblem i rättsvetenskapen: studier i förmögenhetsrätt*. Stockholm: Jure

Hollander, Anna (1995). *Rättighetslag i teori och praxis: en studie av lagstiftning inom social- och handikappområdet*. Uppsala: Iustus

Hydén, Håkan (2002). *Rättssociologi som rättsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur

Hydén, Jakob, (2018) *Ansvarsskifte från kollektiv till individ*. Karriär

<https://www.jusek.se/tidningenkarriar/artiklar/2018/7/ansvarsskifte-fran--kollektiv-till-individ/> [Hämtad 2023-05-10]

Kellgren, Jan (2002). Något om normativa resonemang i rättsdogmatisk forskning [Elektronisk resurs]. *Svensk Juristtidning*. 5-6, 514-530

Jessen, Jorunn Theresia & Tuft, Per Arne (2014) Discretionary Decision-Making in a Changing Context of Activation Policies and Welfare Reforms. *Journal of Social Policy* Volume 43.

Lagrummet (2023) *Rättspraxis* <https://lagrummet.se/lagrummet/rattsinformation/rattspraxis> [Hämtad 2023-05-19]

Lauri, Marcus (2016) *Narratives of Governing: Rationalization, Responsibility and Resistance in Social Work*. Umeå Universitet

Larsson, Jan (2008). *Folkhemmet och det europeiska huset: svensk välfärdsstat i omvandling*. 1. uppl. Stockholm: Hjalmarson & Högberg

Jareborg, Nils (1975) *Värderingar*, Norstedts Förlag, Stockholm

Lehrberg, Bert (2021) *Praktisk juridisk metod*. 13. uppl. Uppsala: Iusté

Lewin, Barbro, (2018). Det kommunala självstyret och LSS. Altermark, Niklas, Knutsson, Hans & Svensson Chowdhury, Matilda (red.). *Forskning om personlig assistans: en antologi*.

Stockholm: KFO Personlig assistans

Mathiesen, Thomas (2005). *Rätten i samhället: en introduktion till rättssociologin*. Lund: Studentlitteratur

Mikkola, Matti (1981) Teser om rättsvetenskaplig forskning. *Tidskrift för Rättsvetenskap*. 95 (2-3) s. 273-313

Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.) (2018). *Juridisk metodlära*. Andra upplagan Lund: Studentlitteratur

Peczenik, Aleksander, Aarnio, Aulis & Bergholtz, Gunnar (1990). *Juridisk argumentation: en lärobok i allmän rättslära*. Stockholm: Norstedt

Peczenik, Aleksander (1980). *Juridikens metodproblem: rättskällelära och lagtolkning*. 2. uppl. Stockholm: AWE/Geber

Persson Bergvall, Inger & Sjöberg, Malena (2012) *Åratal - ur handikappshistorien*. HandikappHistoriska föreningen Stockholm 3:e uppl.

Prop. 1992/93:159 *Om stöd och service till vissa funktionshindrade*. Stockholm: Socialdepartementet

Prop. 1995/96:146 *Vissa frågor om personlig assistans*. Stockholm: Socialdepartementet

Regnér, Åsa (2016) *Assistanspengarna måste gå till rätt saker*. Dagens Samhälle.
<https://www.dagenssamhalle.se/samhalle-och-valfard/socialtjanst/assistanspengarna-maste-ga-till-ratt-saker/> [Hämtad 2023-04-21]

Regnér, Åsa (2015) *Regnér: Därför behöver assistanslagen ses över*. Dagens samhälle.
<https://www.dagenssamhalle.se/styrning-och-beslut/demokrati/regner-darfor-behover-assistanslagen-ses-over/> [Hämtad 2023-04-21]

Sandgren, Claes (2004) Om teoribildning och rättsvetenskap. *Juridisk Tidskrift* 2004/05, s.

297-333

Sandgren, Claes (2007). *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*. 2. uppl. Stockholm: Norstedts juridik

SOU 1964:43 *Social omvårdnad av handikappade: en sammanställning*. Stockholm: Socialdepartementet.

SOU 1971:32 *Socialutskottets betänkande i anledning av motioner om upplysningsverksamhet angående de handikappades problem m.m.* Stockholm: Socialdepartementet

SOU 1991:46 *Handikapp, välfärd, rättvisa*. Stockholm: Socialdepartementet

SOU 1992:52 *Ett samhälle för alla: slutbetänkande*. Stockholm: Socialdepartementet

SOU 2012:6 *Åtgärder mot fusk och felaktigheter med assistansersättningen*. Stockholm: Socialdepartementet.

SOU 2018:88 *Översyn av insatser enligt LSS*. Stockholm: Socialdepartementet

SOU 2023:9 *Ett statligt huvudmannaskap för personlig assistans*. Stockholm: Socialdepartementet.

SFS 1985:568 *om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m. fl.*

SFS 1993:387 *Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade*.

SFS 2001:453 *Socialtjänstlagen*

Svensson, Eva-Maria (2007) *Boundary-Work in Legal Scholarship*. Gunnarsson, Åsa, Svensson, Eva-Maria & Davies, Margaret (red.). *Exploiting the Limits of Law: Swedish Feminism and the Challenge to Pessimism*. USA: Ashgate Publishing Company.

Sveriges domstolar. 2023. *Sveriges domstolars uppdrag och roll*.

<https://www.domstol.se/om-sveriges-domstolar/sa-fungerar-domstolarna/sveriges-domstolars-uppdrag-och-roll/> [Hämtad 2023-06-02]

Socialstyrelsen (2021) *Statistik om insatser enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade 2020*. Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2007) *Termbank*

<https://termbank.socialstyrelsen.se/?TermId=812&SrcLang=sv>

[Hämtad 2023-05-22]

Statistiska Centralbyrån (SCB) (2023) *Befolkningsstatistik 2020-2023 (månad) och 1998-2022 (år)*

<https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningens-sammansattning/befolkningsstatistik/pong/tabell-och-diagram/folkmandg-och-befolkningsforandringar---manad-kvartal-och-halvar/befolkningsstatistik-2020-2023-manad-och-1998-2022-ar/>

[Hämtad 2023-04-07]

Torpman, Jan (2002) Det rena rättslärandet: kognitiva funktioner i ett normativt system. *Sociologisk forskning* (3-4) s. 58-84

Uppdrag granskning (2022) *Ett värdigt liv* [TV-program]. SVT 26 oktober.

Vahlne Westerhäll, Lotta (2012) Socialrättens regelsystem, rättskällor och tolkningsnormer. *Nordisk socialrättsligt tidsskrift* (5-6) 7-34. Stockholm.

Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Vetenskapsrådet (2017) *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Westberg, Peter (1992) Avhandlingsskrivande och val av forskningsansats – en idé om rättsvetenskaplig öppenhet. Heuman, Lars (red.), *Festskrift till Per Olof Bolding*. Stockholm: Juristförlaget.

Westerberg, Bengt, (2017). *Personlig Assistans - En kritisk granskning av regeringens direktiv till LSS-utredningen*. Stockholm

Åhman, Karin (2019). *Grundläggande rättigheter och juridisk metod: RF 2 kap., Europakonventionen och EU:s stadga och deras tillämpning*. 2. uppl. Stockholm: Norstedts juridik

Åklagarmyndigheten (2023) *Rättssäkerhet*. <https://www.aklagare.se/ordlista/r/rattssakerhet/>
[Hämtad 2023-05-22]

Rättsfall

RÅ 1999 ref 54

RÅ 2009 ref 57

RegR 4453-1998

HFD 2018 ref 44

HFD 2011 ref 36

HFD 2012 ref 8

RegR 3191-2004

RÅ 2001 ref 33

Stockholms KR 2005-09-15/ mål nr 3550-04

Sundsvalls KR 2010-9-20/mål nr 2975-09

Stockholms KR 2008-12-18/mål nr 3206-08

Stockholms KR 2019-06-19/ mål nr 10074-18

Stockholms KR 2019-10-08/mål nr 7516-18